

MA DA

Mladi, A Društveno Angažirani

Priručnik o društveno korisnom učenju

Ranko Milić

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za udruge

Ovaj projekt sufinancira
Ured za udruge
Vlade Republike Hrvatske.

Europska unija
Zajedno do fondova EU

EUROPSKI STRUKTURNI
I INVESTICIJSKI FONDovi

UČINKOVITI
LJUDSKI
POTENCIJALI

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda

Sadržaj ovog priručnika je isključiva odgovornost udruge „Žena“

Priručnik o društveno korisnom učenju

Ranko Milić

Sadržaj

Predgovor.....	3
Uvod.....	5
Povijest društveno korisnog učenja.....	9
Definicija društveno korisnog učenja.....	14
Dionici društveno korisnog učenja.....	17
Društveno korisno učenje i drugi oblici učenja.....	19
Koristi za studente.....	21
Koristi za nastavno osoblje obrazovne ustanove.....	25
Koristi za obrazovne ustanove.....	27
Koristi za partnere društveno korisnog učenja.....	29
Koristi za zajednicu.....	32
Primjeri.....	34
Modaliteti uvođenja društveno korisnog učenja.....	37
Koraci uvođenja društveno korisnog učenja.....	39
Uloga nastavnika.....	45
Uloga i obveze obrazovne ustanove.....	50
Uloga i obveze studenata.....	52
Uloga i obveze partnerske organizacije.....	53
Vrednovanje.....	55
Zaključak i preporuke za dalje.....	59
Literatura.....	60

Predgovor

Ovaj priručnik dio je projekta „MA DA – Mladi, A Društveno Angažirani“ čiji je nositelj Udruga „Žena“ iz Drniša u partnerstvu s Veleučilištem „Marko Marulić“ iz Knina, a sufinancira se iz Europskog socijalnog fonda i Ureda za udruge Vlade RH kroz poziv Podrška razvoju partnerstava organizacija civilnog društva i visokoobrazovnih ustanova za provedbu programa društveno korisnog učenja.

Cilj projekta je uspostava održivog programa društveno-korisnog učenja na Veleučilištu „Marko Marulić“ u Kninu u cilju osnaživanja lokalnih organizacija civilnog društva koje se bave ruralnim razvojem. Ovaj cilj planira se ostvariti kroz izradu programa i metodologije društveno korisnog učenja za 3 stručna studija, osposobljavanje studenata, profesora i djelatnika organizacija civilnog društva (salje u tekstu OCD-a) te kroz promociju društveno korisnog učenja kao i uključivanje studenata u radlokalnih lokalnih akcijskih grupa (LAG-ova).

Priručnik je namijenjen studentima, nastavnom i stručnom osoblju, djelatnicima i volonterima lokalnih organizacija civilnog društva, ali i ostalim predstavnicima javnog i privatnog sektora zainteresiranima za osmišljavanje, provedbu, praćenje i stalno poboljšanje programa društveno korisnog učenja. Naime, uključenjem svih dionika lokalne zajednice, društveno korisno učenje, kao što pokazuju primjeri najbolje prakse u Hrvatskoj i svijetu, može donijeti višestruke i dalekosežne koristi svima uključenima.

Stoga, iznimno nam je zadovoljstvo, ali i veliki izazov, pozvati Vas na aktivan doprinos u procesu uspostave, provedbe i razvoja društveno korisnog učenja kako na samom Veleučilištu i na prostoru dviju županija koje projekt cilja, tako i šire. Naime, društveno korisno učenje je proces čiji uspjeh, ali i maksimalni učinak za sve dionike u velikoj mjeri ovisi o spremnosti na suradnju. Vašim uključenjem, otvaraju se i vrlo konkretne mogućnosti i za ostvarenje vaših interesa, kako onih ljudskih, tako i poslovnih i društvenih.

Štoviše, otvaraju se i vrlo konkretne mogućnosti stvarnog doprinosa

mladim naraštajima ne samo da dobiju sva ona znanja, vještine, iskustva i ostale ključne kompetencije bitne za njihov uspješan, samostalan i održiv život i rad već i da budu nositelji razvoja naših obiteljskih gospodarstava, malih i srednjih tvrtki i lokalnih zajednica koristeći sve informacije, znanja, razvojne resurse i mogućnosti koje im stoje na raspolaganju.

U situaciji u kojoj veliki broj zajednica, ali i organizacija ostaje bez mladih ljudi, nadamo se da će i ovaj priručnik, a još više programi društveno korisnog učenja koje ćete vi, kao ključan čimbenik društveno korisnog učenja biti naš zajednički mali doprinos uspješnom društvenom i gospodarskom uključenju i aktivaciji mladi u vašim i našim razvojnim projektima, poslovima i poduhvatima.

Autor

Uvod

Društveno korisno učenje je pojam koji je proizašao kao pokušaj opisa modela učenja koje se na engleskom jeziku naziva na različite način, a najčešće kao service learning (doslovno „učenje služenjem“) ili community based learning (doslovno „učenje temeljeno na zajednici“, odnosno učenje kroz rad u zajednici). Rjeđe se upotrebljavaju i nazivi community-engaged learning („učenje zalaganjem u zajednici“), community engagement („uključivanje u zajednicu“), community based service learning („učenje služenjem utemeljenim u zajednici“).

Unatoč različitim nazivljima, ovi pojmovi u praksi govore uglavnom o istom pristupu učenju i poučavanju. Ovdje ih navodimo iz razloga što se danas na Internetu može naći iznimna količina znanstveno-stručnih radova na ovu temu, kao i alata i instrumenata koji mogu pomoći u pojedinim pitanjima razvoja, uvođenja, provedbe i vrednovanja društveno korisnog učenja u hrvatski obrazovni sustav.

U Hrvatskoj, promicatelji ovog modela obrazovnog rada u akademskim krugovima su, na žalost, još uvijek rijetki. Zasigurno među vodećima je dr. sc. Nives Mikelić Preradović, izvanredna profesorica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koja je objavila značajan broj radova na ovu temu, uključivo i izvrsnu knjigu „Učenjem do društva znanja – teorija i praksa društveno korisnog učenja“. Ovaj doprinos toplo preporučamo posebice stoga što se vrlo konkretno i pragmatično fokusira na uvođenje društveno korisnog učenja (dalje u tekstu DKU-a) u akademsko okruženje u hrvatskom kontekstu s nizom vrlo korisnih primjera i alata koji nadilaze format ovog priručnika, ali mogu dodatno upotpuniti informacije i znanja bitna za uspješno upuštanje u ovaj iznimno vrijedni izazov.

Moje osobno iskustvo s društveno korisnim učenjem započelo je u neformalnom obrazovanju kroz programe obuke koji su za mene kao mladog studenta na vrlo intrigantan, ali i inspirativan način kombinirali duhovne i sekularne pristupe u razvoju kritičkog mišljenja, samosvijesti, karaktera, ali i praktičnih vještina. Jedan takav program bio je i Sathya Sai obrazovanje utemeljeno na ljudskim vrijednostima u organizaciji Instituta za obrazovanje temeljeno na ljudskim vrijednostima iz Velike

Britanije sada već i pomalo davne 1993. godine. Ova trodnevna obuka predstavila je nove modele učenja i poučavanja koji, između ostalog, uključuju čitanje citata, sjedenje u tišini i kontemplaciju, pričanje priča, pjevanje i sviranje pjesama, diskusiju te grupne aktivnosti. Jedna od sugestija u tom programu jest povezivanje odgojno-obrazovnog rada sa služenjem, odnosno društveno korisnim radom u zajednici. Uskoro sam saznao da se takvi programi već desetljećima primjenjuju diljem svijeta, a iako student elektrotehnike, odlučio sam pokrenuti slične aktivnosti kroz više organizacija civilnog društva.

U početku su ti programi bili namijenjeni radu u udrugama i nisu se doticali formalnog obrazovanja. Tijekom 1997. godine pokrenuta je organizacija E na treću – projektno poduzetnička inicijativa mladih za održivi razvoj koja je pokrenula vjerojatno prvi co-working prostor s programom društveno korisnog učenja u Hrvatskoj. Temeljem ovih pionirskih postignuća u kojem je sudjelovalo oko 300 mladih i 50-ak odraslih, početkom 2000.-ih zajedno s Gradom Splitom, u okviru Projekta Split zdravi grad te Hrvatske mreže zdravih gradova pozvan sam sudjelovati u osnivanju Udruge Split zdravi grad te biti njen prvi tajnik. Kako je taj projekt, zahvaljujući izvrsnom timu stručnjaka uskoro prepoznat na nacionalnoj razini, imali smo šansu stupiti u suradnju sa Sveučilištem u New Jerseyu s kojim je započeta višegodišnja suradnja na Projektu Northland koji je nastavio razvijati inovativne modele rada s djecom i mladima u formalnom obrazovanju u splitskim osnovnim školama kao dio nastojanja prevencije ovisnosti koji je bio narastajući problem u Splitu i Dalmaciji. Projekt je podržala Američka međunarodna zdravstvena alijansa (AIHA) i USAID – Međunarodna razvojna agencija SAD-a. Kako je projekt polučio izvrsne rezultate koji su bili i znanstveno evaluirani, a potom i objavljeni, s pojavom EU fondova odlučili smo nastaviti razvijati inovativne modele rada s djecom i mladima u osnovnim, srednjim i visokim školama u Splitu.

Projekti PETRA - projektna edukacija i tehnike za cjeloviti razvoj i kreativnu društvenu akciju¹ i Stella Polaris - socijalno zdravstveni akcijsko preventivski program za djecu i mlade² financirani su iz EU fondova, a potom iz sredstava Vlade RH i Veleposlanstva Kraljevine Nizozemske, te Grada Splita i Splitsko-dalmatinske županije pretvorivši se u višegodišnje programe. U programima je od 2005.-2012. sudjelovalo više od 10.000 sudionika, te 50-ak prosvjetnih djelatnika i stručnih suradnika iz 20-ak osnovnih i srednjih škola, te s nekoliko visokoškolskih ustanova,

1 <http://www.zdravigrad.hr/hr/program-petra.php>

2 <http://www.zdravigrad.hr/hr/program-stella.php>

ali i desetak socijalnih ustanova, udruga, javnih i privatnih poslovnih subjekata iz Splita, ali i iz zemalja regije.

Zahvaljujući preporukama sudionika i korisnika iz obrazovnih i socijalnih ustanova, projekti su dobili više nagrada (najbolji projekt, najbolja udruga, primjer dobre EU prakse, dvije nagrade publike na filmskom festivalu ClosEUp/Europa izbliza o najboljim EU projektima u Hrvatskoj, a moja malenkost je godinu dana bio ambasador za društvene inovacije pri projektu Europske mreže za društvene inovacije prestižne engleske znanstveno istraživačke zaklade za društvene inovacije - Young Foundation).

Svake godine, djeca i mladi proveli bi 20-50 projekata, od kojih su neki postali tradicionalni (poput „Plesa s anđelima - jedinstveni disco party za sve osobe s intelektualnim teškoćama“) koji su pokrenuli upravo studenti programa društveno korisnog učenja zajedno s više udruga³. Program danas koordinira Skautski klub Marjan, a volonteri koji su ga pokrenuli i danas ga vode, uz sudjelovanje 700-900 osoba.

Slika 1 – Projekt „Ples s anđelima“ jedan je od najuspješnijih primjera društveno korisnog učenja jer se projekt pretvorio u program te se nastavlja i 10 godina nakon njegovog osmišljavanja

3 <http://dalmatinskiportal.hr/vijesti/ples-s-andelima-ugrijao-prvi-dan-zime-u-splitskom-dardinu/27550><http://dalmatinskiportal.hr/zivot/ples-s-andelima-ove-nedjelje-u-tropicu/18761>

Iskustvo društveno korisnog učenja kroz projekte u zajednici bilo je transformacijsko iskustvo za brojne sudionike ovog programa. Međutim, najveća transformacija dogodila se u meni osobno. Unatoč poteškoćama i izazovima, osjećaj ispunjenja, radosti, ganuća, pa i tuge, onda kada nismo uspjeli, ali i odlučnosti da se nastavi dalje, a koji su proizašli iz ovog skromnog, ali za naše prilike pionirskog nastojanja višestruko je naplatio sav trud, neizvjesnost pa i neprospavane noći. Na kraju, društveno korisno učenje, projektni rad i društveno poduzetništvo postali su dio moje životne misije i vizije.

Kao posljedica toga, osnovan je i Cluster za eko-društvene inovacije i razvoj CEDRA Split, te nacionalni Cluster za eko-društvene inovacije i razvoj CEDRA HR zajedno sa skupom organizacija iz cijele Hrvatske. Fokus ovih organizacija jest održivi razvoj pojedinaca, organizacija i zajednica kroz inovativne modele razvoja ljudskih potencijala, društveno korisni projektni rad i društveno poduzetništvo.

Splitska organizacija danas je Tehničko tajništvo Lokalnog partnerstva za zapošljavanje Splitsko-dalmatinske županije zajedno s regionalnom razvojnom agencijom RERA SDŽ, poduzetnička potporna institucija za društveno i društveno odgovorno malo i srednje veliko poduzetništvo, nastavna baza Sveučilišta u Splitu te nositelj više projekata razvoja ljudskih potencijala u kojima se društveno korisno učenje promiče kao jedna od ključnih metoda učenja i poučavanja. CEDRA Split je pokretač i nositelj Amosfere – jednog od prvih coworking prostora u Hrvatskoj i regiji koji su projektni inkubator za društveno korisne projekte i promicatelj projektnog i društveno poduzetničkog poučavanja u srednjim i osnovnim školama te na fakultetima.

Povijest društveno korisnog učenja

Iako se društveno korisno učenje (DKU) na određen način primjenjivalo u nekim duhovnim i religioznim zajednicama kao metoda promicanja duhovne, vjerske i moralne izvrsnosti, svoje dokumentirane institucionalne sekularne začetke, prema sadašnjim saznanjima, imalo je u SAD-u.

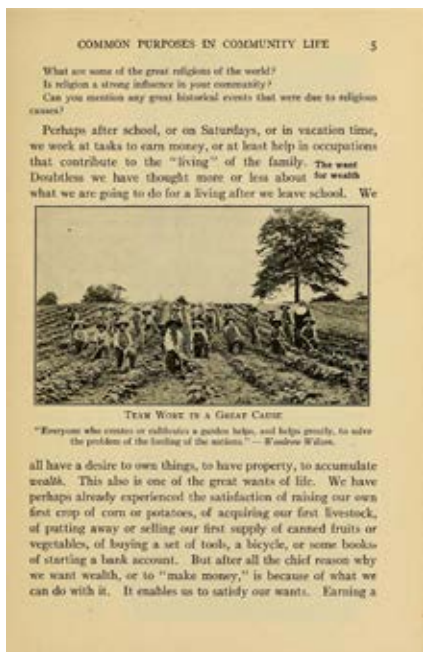
DKU se tako prvi put spominje u radovima edukatora Arthura Dunna koji je društveno koristan rad u zajednici ugradio u kurikulum društvenih studija (Nieboer, 2000). Zanimljivo je da je Dunn rođen u Galesburgu u državi Illinois, mjestasu koje je uspostavljeno kao zadružna zajednica u kojoj je svaki stanovnik mjesta imao svoj vlasnički udio i doprinosaio je svoje talente općem dobru. Njihovih prvih tridesetak obitelji u tom gradiću osnovali su zajednicu čija je ključna vizija bila da njeni članovi rade za dobro svih stanovnika zajednice, a ne samo sebe.

Dunn je od svog djetinjstva bio impresioniran tim iskustvom te je vjerovao da je to način na koji bi se trebale zasnivati sve zajednice. U svojoj disertaciji pod naslovom „Analiza socijalne strukture Zapadnog Grada: studija primjera u skladu sa Small-Vincent metodom“ Dunn kaže: „Ako se društveni poremećaji trebaju izliječiti do nekog stupnja, to će se dogoditi samo ukoliko se dogodi razumijevanje od strane individualnih članova društva o pravoj prirodi društvenog tijela i odnosa pojedinca prema cjelini, koje treba pratiti altruistični duh koji je trenutačno samo djelomično razvijen u ljudskoj vrsti“ (Dunn, 1896 u Nieboer, 2000).

Dunn je za to doba, ali i za današnje bio vizionar daleko ispred svoga vremena jer je isticao stvari koje su danas sasvim normalne (da su sve žene ravnopravni građani i da trebaju imati pravo glasa), ali je smatrao i da je „jedna od najveća pogreški u izradi programa obrazovanja građanskog obrazovanja pretpostavka da djecu obrazujemo kako bi postali građani jednom u budućnosti umjesto da ih obučavamo

da postanu građani sada. Djeca jesu građani, kao što i žene, njihove učiteljice jesu građanke, ne samo kroz široko prihvaćanje pojma nego i kroz odredbe Ustava.“ On nije zagovarao da djeca moraju imati pravo glasa, ali je jasno isticao da je građanska svijest i odgovornost puno više od pukog prava glasa i da se time stvara „strašna povreda kako djeci, tako i zajednici jer djeca stječu dojam da nemaju kako građanska prava, tako ni građanske obveze dok ne steknu pravo glasa“.

Dun je već tada istaknuo: „Ako građansko obrazovanje znači njegovanje kvaliteta dobrog građanstva, raditi nešto je zaista mnogo važnije nego instrukcija ili diskusija. Kroz aktivnosti se stvaraju navike, rasplamsava i održava zanimanje, potiče inicijativa i razvija prosudba.“ Dunnov utjecaj je bio izniman na budući razvoj građanskog obrazovanja, a iz perspektive ovog projekta posebice je zanimljiva njegova knjiga „Građanstvo zajednice i ruralni život“ gdje je isticao važnost pružanja podrške i uključivanja poljoprivrednika, ali i domaćica, kao i sustavne brige za razvoj sela kroz prometnu i komunikacijsku infrastrukturu, razvoj visokih učilišta te poljoprivrednih zadruga.

Slika 2 – stranica iz Dunnove knjige „Građanstvo u zajednici i ruralni život“ namijenjeno učiteljima seoskih škola (prvi put objavljeno 1906, prikazano izdanje iz 1920⁴⁾) pokazuje sudionike programa društveno korisnog učenja u pomaganju lokalnoj obitelji u obavljanju težih poslova u polju.

Naslov slike je „timski rad za veliku dobru stvar“ i citatom tada aktualnog američkog predsjednika Woodrow Wilsona „Svatko tko stvori ili njeguje vrt, pomaže i to pomaže iznimno mnogo da se riješi problem prehrane naroda“

4 Dunn, A.W., Communitycivics and rurallife, <https://archive.org/details/communitycivicsr01dunn>

Drugi veliki pokretač DKU-a u SAD-u bio je filozof, znanstvenik i pragmatičar John Dewey. Kao i Dunn, Dewey je bio vizionar koji je „vjerovalao da obrazovanje treba biti relevantno za živote i iskustva učenika i da svaka škola treba biti model zajednice - mala demokracija koja bi studente uronila u praksu suradnje i izložila ih različitim gledištima i iskustvima.

Za razliku od tradicionalnih odgojitelja koji su zahtijevali učenje napamet i autoritativnog učitelja, Dewey je naglašavao potrebu učenja kroz rad. Iskustvo i demokracija bili su središnja načela njegove filozofije obrazovanja. U svojoj knjizi “Škola i zajednica”, Dewey je napisao: “Kada škola uvodi i trenira svako dijete društva u članstvo u tako malo zajednici, ispunjavajući ga duhom služenja i pružajući mu instrumente djelotvorne samoregulacije, imat ćemo najdublje i najbolje jamstvo većeg društva koje je vrijedno, lijepo i skladno.”⁵ John Dewey te filozof i psiholog Williams James razvili su program društveno korisnog učenja u odgojno-obrazovnom okruženju kombiniranjem iskustvenog učenja i služenja zajednici koji je bio temelj za sva kasnija nastojanja.

Ipak, slične ideje i metode promovirali su i drugi mislioci u SAD-u i drugim krajevima svijeta. Progresivna aktivistkinja Jane Adams, brazilski edukator Paulo Freire i jedan od najvećih političkih vođa i vizionara, Mahatma Gandhi samo su neki od zagovaratelja DKU-a. Mnogi slični projekti pokretali su se tridesetih godina prošlog stoljeća. Škola „Highlander Folk School“ pokrenuta 1932. od Myles Hortona i Don Westa bila je jedna od prvih škola koja je sustavno primjenjivala obrazovanje povezano s rješavanjem aktualnih gospodarskih, političkih i rasnih problema juga SAD-a. Bila je to jedna od prvih škola koja je integrirala bijele i crne učenike, pa su školu uskoro posjetili i neki od najvećih vođa borbe za ljudska prava kao što su Martin Luther King Jr. i Rosa Parks.

Kako su se prepoznavale dobrobiti DKU-a, uspostavljene su brojne udruge koje su se usredotočile na službu mladih u zajednici kao što su Mirovne snage (Peace Corps) i VISTA (Volonteri u službi Amerike) koji su provodili društveno korisni rad u SAD-u i diljem svijeta. U ove aktivnosti uključivali su se i poznati umjetnici poput glazbenice Joan Baez. Predsjednik John F. Kennedy je pri potpisivanju odluke o osnivanju volonterske organizacije Peace Corps izrekao da će volonteri „učiti jednako koliko će i poučavati“ sukladno viziji Johna Deweya kako će mladi Amerikanci učiti iz svog iskustva u izgradnji zajednica. Robert

5 <http://www.socialchange101.org/history/history-of-service-learning/>

Sigmon i William Ramsey, edukatori iz Atlante su bili prvi autori pojma „servicelearning“ koji se kasnije proširio u community service learning, a koji se u Hrvatskoj prevodi s društveno korisno učenje.

Slika 3 – Brojne organizacije proizašle iz programa društveno korisnog učenja danas su globalno aktivne. Na slici je grupa volontera Peace Corpsa u dvogodišnjem programu volontiranja u Gvajani, Južna Amerika⁶

Peace Corps i VISTA su zajedno s članovima sveučilišta i studentima 1969. godine su u Atlanti, država Georgia, održali prvu konferenciju i definirali novi pedagoški pristup: društveno korisno učenje. Tada je ova metoda definirana kao „integriranje postignuća kroz potrebne zadatke zajedno s obrazovnim rastom“. U sljedećih 30 godina, kroz inicijativu Campus Compact pokrenutu 1985. dogodio se dramatični rast društveno korisnog učenja u SAD-u i svijetu. Samo u SAD-u, u ovom programu sudjeluje više od 1.000 visokih škola i sveučilišta. Ipak, neke od izvornih ideja u međuvremenu su se izgubile pa sve veći broj edukatora ističe važnost povratka izvornim idealima društveno korisnog učenja koji podrazumijevaju transformaciju ustanova, pojedinaca i zajednica.

U Europi slični programi pokreću se od šezdesetih godina prošlog stoljeća u Velikoj Britaniji i Španjolskoj. DKU je danas globalni trend i primjenjuje se od Australije, preko Azije, Afrike od obiju Amerika.

6 <https://www.stabroeknews.com/2015/news/guyana/04/23/new-peace-corps-volunteers-arrive/>

DKU se u Hrvatskoj primjenjuje već više od desetljeća. Primjerice, na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izborni kolegij „Društveno korisno učenje u informacijskim znanostima“ (nositelj: Nives Mikelić Preradović, izv. prof.) u ponudi je od ak. god. 2008/09 svim studentima diplomskog studija Informacijskih i komunikacijskih znanosti Filozofskog fakulteta.

DKU se danas primjenjuju kao izborni i kao obvezni obrazovni programi. Brojne studije, međutim, pokazuju da DKU programi mogu imati i negativne učinke ukoliko se ne provode na ispravan način. Studenti mogu postati frustrirani i osjećati da ne mogu donijeti promjenu u društvu. Obvezni programi su često kritizirani jer nisu uspjeli razviti pozitivne stavove spram društva i aktivnog društvenog ponašanja (Mikelić Preradović, 2017).

Stoga, važno je DKU ne idealizirati, odnosno biti svjestan izazova koje ono nosi, zajedno sa svim jasnim prednostima koje ispravan pristup donosi i studentima, i nastavnicima, i ustanovama, i zajednicama.

Definicija društveno korisnog učenja

Već samim pozivom u okviru kojeg se realizira ovaj projekt navodi se da se „društveno korisno učenje (DKU) prepoznaje kao učinkovit način povezivanja studenata i visokoškolskih nastavnika s organizacijama civilnoga društva i širom društvenom zajednicom te kao važan poticaj u pronalaženju prvog posla po završetku školovanja“⁷.

Američki Nacionalni referentni centar za DKU definira DKU „strategija poučavanja i učenja koja integrira svrhoviti društveno korisni rad s poučavanjem i refleksijom kako bi se obogatilo iskustvo učenja, poučavala građanska odgovornost i osnažile zajednice.“

Wikipedia definira DKU kao „obrazovni pristup koji kombinira obrazovne ciljeve s društveno korisnim radom kako bi se omogućilo praktično, progresivno iskustvo učenja, a istodobno i odgovorilo na potrebe zajednice“⁸.

Robert Sigmon je 1979. godine definirao DKU kao „iskustveni obrazovni pristup koji se temelji na recipročnom učenju“ jer učenje proizlazi iz društveno korisnih aktivnosti u kojima i oni koji provode društveno koristan rad i oni koji primaju društveno koristan rad „uče“ iz tog iskustva (Sigmon, 1979). Kasnije je tu definiciju proširio „potrebom ravnoteže između obrazovnih ciljeva i društvenih koristi“. Sličnu definiciju ima i Jacoby koji kaže da je DKU „oblik iskustvenog obrazovanja u kojem se učenici/studenti uključuju u aktivnosti koje odgovaraju na ljudske i društvene potrebe zajedno sa strukturiranim prilikama koje su osmišljene s namjerom da promiču učenje i razvoj učenika/studenata“ (Jacoby, 1996).

7 Poziv „Podrška razvoju partnerstava organizacija civilnog društva i visokoobrazovnih ustanova za provedbu programa društveno korisnog učenja“, <https://strukturnifondovi.hr/natjecaji/podrska-razvoju-partnerstava-organizacija-civilnog-drustva-visokoobrazovnih-ustanova-provedbu-programa-drustveno-korisnog-ucenja/>

8 <https://en.wikipedia.org/wiki/Service-learning>

Dr. sc. Nives Mikelić Preradović, profesorica Filozofskog fakulteta u Zagrebu i jedna od pionirki primjene DKU-a u hrvatskom visokom obrazovanju kaže da je DKU „nastavna metoda kojom studenti znanje i vještine stečene kroz studij primjenjuju na razvoj projekta kojim se rješava konkretan društveni problem (Mikelić Preradović, 2009)“.

Ono što u ovim definicijama, po mom osobnom iskustvu nedostaje da bi se ostvario puni potencijal DKU-a za sve dionike, jesu – sami dionici obrazovanja. Iako se može argumentirati da su ciljevi dionika obrazovanja uključeni u odgojno-obrazovne ciljeve s jedne, te u ciljeve i potrebe društva, s druge, osobno bih ipak založio za one na čijim je „leđima“ uspjeh ili neuspjeh svakog poduhvata. A to su ljudi, u ovom slučaju učenici/studenti, ali i nastavnici, ravnatelji, aktivisti, članovi obitelji, lokalne udruge, stručnjaci i svi ostali koji sudjeluju u njemu.

Naravno, da ovi dionici imaju i ciljeve koji se mogu uklopiti u opće obrazovne i opće društvene ciljeve. Međutim, ako želimo motivirane sudionike, to podrazumijeva izravno uključivanje specifičnih potreba, problema, interesa, očekivanja i ciljeva kako samih učenika i studenata, tako i nastavnika i stručnog osoblja, ali i svih drugih dionika, poput samih nositelja programa DKU-a, dakle obrazovnih ustanova, lokalnih udruga, ali i društvenih, gospodarskih i političkih lidera i drugih dionika koji se mogu uključiti u proces osmišljavanja i provedbe programa DKU-a. To ne znači da se program ne može ostvariti bez ovih perspektiva (koje mogu biti vrlo raznovrsne u smislu interesa, očekivanja, ciljeva, ali i mogućnosti i ograničenja). Međutim, puna relevantnost, snaga, utjecaj i održivost, po mom iskustvu od nekih dvadesetak godina primjene DKU-a u različitim okruženjima, upravo su proporcionalni tome koliko smo, kao pokretači i nositelji programa DKU-a, sposobni u ove programe izravno i kvalitetno uključiti ove često i vrlo specifične i osebujne, a ne samo opće obrazovne i društvene ciljeve.

Štoviše, upravo oni (ovi dionici) moraju biti u središtu priče ako želimo optimalno povezati odgojno-obrazovne, društvene i specifične pojedinačne ciljeve uključenih dionika.

Konačno, u ovim definicijama se ne spominje, a po mom iskustvu smatram da bi bilo iznimno korisno spomenuti i gospodarske, pa i ekološke ciljeve. DKU, naime, može biti i često jest povezan s ekološkim, ali i gospodarskim izazovima koje je možda dobro i izrijekom spomenuti. Gospodarski ciljevi nisu bauk u smislu promišljanja društvene korisnosti. Iako se gospodarski ciljevi mogu se smatrati ili uključenim ili čak isključenim jer se tu pojavljuje profit i privatni interesi (kojeg se

često u odgoju i obrazovanju svjesno ili nesvjesno, samo s djelomično opravdanim razlogom, zaobilazi u širokom luku), njihovo eksplicitno uključivanje podrazumijeva svijest da DKU-om možemo primjerice pomagati i gospodarskoj dobrobiti koja uključuje ekonomsku održivost, konkurentnost, ali i stvaranje novih radnih mjesta ili zadržavanje postojećih. Pomaganjem obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima u nerazvijenim ruralnim prostorima u kojima su nositelji često starije osobe da postanu održivija i konkurentnija primjenom novih znanja, rješenja ili čak tehnologija ili primjerice mladim ljudima da pokrenu održive biznise ne samo da ne narušavamo temeljnu ideju DKU-a nego i ostvarujemo brojne vrlo relevantne ciljeve kako DKU-a i njihovih dionika, tako i samog obrazovanja i lokalne zajednice.

Nadalje, okolišni ciljevi se često smatraju uključeni u društvene ciljeve u širem smislu riječi, ali zaštita nekog eko-sustava ili neke biljne ili životinjske vrste na pragu izumiranja ne mora nužno biti, a često niti nije ni društveni niti gospodarski interes. Stoga, uključivanje okolišnih ciljeva nije višak od kojeg boli glava.

Slika 4 - Nadograđena definicija ciljeva društveno korisnog učenja uključuje i same dionike obrazovanja i njihove ciljeve u središtu prikaza, kao i gospodarske i ekološke ciljeve koji se u većini definicija ne spominju vjerojatno zato što se smatraju implicitno uključenim u društvene ciljeve. Ali kako daleko od očiju često ispadne i daleko od srca, od zanemarivanja, zaborav i propust, eto ih svih na broju :-)

Dionici društveno korisnog učenja

Uobičajena literatura obično kao ključne dionike navodi studente/ učenike, obrazovne ustanove i lokalnu zajednicu.

Osobno iskustvo u provedbi programa društveno korisnog učenja pokazalo je iznimno zanimljive mogućnosti šire perspektive mogućih dionika društveno korisnog učenja.

Ključne dionike društveno korisnog učenja možemo podijeliti u sljedeće skupine:

Slika 5–Dionici društveno korisnog učenja

Dionike, prema ovome prikazu, možemo podijeliti u tri razine:

1. razina: nositelji DKU-a	2. razina: suradnici DKU-a	3. razina: krajnji korisnici DKU-a
• učenici i studenti • osoblje obrazovnih ustanova • organizacije nositelji DKU-a	• partnerske organizacije i tijela • vanjski individualni suradnici • članovi obitelji i skrbnici	• krajnji korisnici (pojedinci ili organizacije) • zajednica • gospodarstvo • eko-sustavi

Slika 6 – Tri razine dionika društveno korisnog učenja

Krajnji korisnici, u ovom primjeru, mogu biti pojedinci (npr. osobe slabijeg imovnog stanja, stariji, bespomoćni, pripadnici marginaliziranih skupina i sl.) ili primjerice lokalno prihvatilište za beskućnike, sklonište za napuštene životinje ili udruga koja se bavi očuvanjem kulturne i prirodne baštine.

Društveno korisno učenje i drugi oblici učenja

Prije nego što se upustimo u razradu društveno korisnog učenja, poželjno je razumjeti razliku između različitih sličnih oblika učenja koji se često povezuju s društveno korisnim učenjem. Međutim, pojedini oblici društveno korisnog učenja imaju različite fokuse i naglaske na svrhu i ciljeve društveno korisnog učenja. Sukladno tome, i koristi tih različitih oblika društveno korisnog učenja su različite.

Društveno korisno UČENJE	DRUŠTVENO KORISNO učenje	Društveno korisno učenje	DRUŠTVENO KORISNO UČENJE
• Primarno je učenje • Društvena korist je sekundarna	• Društvena korist primarna • Učenje je sekundarno	• Potpuna odvojenost društvene koristi i učenja	• Društvena korist i učenje imaju jednaku težinu i jedno unapređuje drugo za sve sudionike

Slika 7 – Podjela oblika društveno korisnog učenja prema fokusu

Prethodni prikaz pokazuje društveno korisno učenje prema tome da li je naglasak na učenju (društveno korisno UČENJE), na društvenom korisnom radu (DRUŠTVENO KORISNO učenje), ili su oni međusobno uključeni, ali nepovezani (društveno korisno učenje) ili ravnomjerno zastupljeni i povezani (DRUŠTVENO KORISNO UČENJE).

Sukladno spomenutim radovima Roberta Sigmona, ovisno o tome koji je fokus društveno korisnog učenja, možemo govoriti i o različitim oblicima društveno korisnog učenja sukladno donjem prikazu.

Slika 8 – Oblici društveno korisnog učenja prema fokusu

Koristi za studente

Joe Brady, pomoćnik direktora Centra za poučavanje, Sveučilišta Vanderbilt, temeljeno na radovima Astinetal., Eyleretal., Eyler and Gile-s, ključne koristi za studente grupira u pet grupa koristi⁹:

Ishodi učenja	Osobni ishodi	Društveni ishodi	Razvoj karijere	Odnos s ustanovom
-Pozitivan utjecaj na akademsko učenje studenata -Poboljšava sposobnost studenata da primjenjuju ono što su naučili u "stvarnom svijetu" -Pozitivan utjecaj na akademske rezultate kao što je demonstrirana složenost razumijevanja, analiza problema, rješavanje problema, kritičko razmišljanje i kognitivni razvoj -Poboljšana sposobnost razumijevanja složenosti i dvosmislenosti	-Unapređeni osjećaj osobne učinkovitosti, osobnog identiteta, duhovnog rasta i moralnog razvoja -Unapređen razvoj interpersonalnih (socijalnih) vještina, osobito sposobnost da dobro rade s drugima, te izgrađeno vodstvo i komunikacijske vještine	-Smanjeni stereotipi i veće međukulturalno razumijevanje -Poboljšana društvena odgovornost i vještine građanstva -Veća uključenost u društveno koristan rad nakon stjecanja diplome	- Bolja povezanost s profesionalcima i članovima zajednice u učenju, ali i mogućnostima razvoja karijere - Unapređeno akademsko učenje, vodstvo i osobna učinkovitost mogu dovesti do boljih mogućnosti u karijeri	- Unapređeni odnos s ustanovom - Veće zadovoljstvo fakultetom - Poboljšane stope diplomiranja

Ostale koristi za studente koje su velikim dijelom egzaktno potvrđene znanstvenim istraživanjima su:

- Unapređuju ukupne rezultate učenika/studenata (Astin, Vogelgesang, Ikeda, &Yee, 2000);
- Razvijaju tehnička, osobna i široka poslovno-relevantna znanja, vještine i stavove bitne za suvremeni život i svijet rada(Rama etal., 2000).;
- Unapređuje intrinzičnu (unutrašnju) motivaciju za učenje koja povećava uspješnost samog procesa učenja (Bryant&Hunton, 2000), ali

⁹ Bandy j., <https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/teaching-through-community-engagement/>

i retenciju stečenog znanja;

- Obogaćuje iskustvo učenja određenog predmeta „unoseći život u knjige i knjige u život“¹⁰;
- Stječu iskustva rada i rješavanja problema u različitim okruženjima i s različitim ljudima u aktivnostima i projektima s posebnim naglaskom na timski i kreativni rad;
- Učenike/studente uključuje u aktivno učenje demonstrirajući im relevantnost i utjecaj obrazovanja na njihovo životno iskustvo i profesionalne izbore;
- Promiče svijest o aktualnim društvenim, gospodarskim i okolišnim pitanjima i njihovu povezanost s predmetom učenja;
- Proširuje perspektive izazova svih vrsta društvenih, kulturnih, vjerskih i prirodnih/bioloških raznolikosti i promiče vještine kritičnog mišljenja;
- Dobiva priliku predstavljanja i testiranja svojih stavova, razmišljanja i interesa u dobronamjernom okruženju s visokom razinom podrške - vrijedna situacija koja se u životu rijetko dobiva;
- Lakše se prihvaćaju povratne informacije, posebice one kritičke jer su dobronamjerne i stoga omogućavaju duboku refleksiju, preispitivanje i usvajanje novih perspektiva, ideja, mogućnosti, ali i vještina i ponašanja;
- Razvija zdravu samosvijest i distancu (pozicija svjedoka/promatrača);
- Vjerojatno prvi puta u životu koristiti kolektivnu inteligenciju za osobni rast i razvoj;
- Stječe samopouzdanje u sebe i svoja nastojanja, ali i druge ljude posebice u iskazivanje svojih skrivenih talenata koji u društveno korisnom radu lakše izlaze na površinu jer su u funkciji općeg dobra, a ne ispitivanja i dokazivanja vlastite vrijednosti čime se stvara zdrava podloga za daljnji razvoj talenata;
- Smanjuje strah od eksperimentiranja, istraživanja granica i mogućnosti, te dobivanja prilike da se na konkretan način testiraju i vla-

10 DKU (Service Learning) , <https://www.rccd.edu/community/serviceLearning/Pages/Benefits.aspx>

stiti izbori vezani za svoj poziv i karijeru, odnosno isprobaju različite uloge i odrede smjerovi daljnjeg razvoja u većem suglasju s vlastitim interesima, sposobnostima i talentima;

- Smanjuje strah od pogreške i kritike koji su najveći protivnici rasta, razvoja i inoviranja sebe, područja znanja/interesa i cijelog okruženja;
- Razvija građansku svijest i odgovornost, ali ne samo u smislu vrijednosti, nego i načina njihove aktualizacije kroz konkretan doprinos zajednici;
- Uspostavlja odnose, povezuje se i umrežava, stječe reference i kontakte bitne za uspješnu karijeru, a dio njih u okviru projekata, organizacija ili preko njih izravno upoznaje buduće poslodavce, partnere, mentore, podupiratelje ili suradnike ključne za buduću karijeru.

Slika 9 - Projekt PETRA uključivao je studente i diplomante splitskih fakulteta u društveno koristan rad i projektno utemeljeno učenje s učenicima osnovnih i srednjih škola

Usporedimo li ove uvide s preporukama Svjetskog ekonomskog foruma uz 2015. godine o deset ključnih vještina za uspješnu karijeru u razdoblju do 2020. godine, dobijemo vrlo zanimljive poveznice.

10. ključnih vještina za rad i zapošljavanje 2016.-2020.	Vještine koje se stječu društveno korisnim projektno utemeljenim učenjem
Rješavanje složenih problema	Komunikacijske i socijalne vještine
Kritičko razmišljanje	Organizacijske vještine
Kreativnost	Rješavanje složenih problema
Upravljanje ljudima	Kritičko razmišljanje
Koordiniranje s drugima	Kreativnost
Emocionalna inteligencija	Vodstvo
Prosudivanje i donošenje odluka	Upravljanje ljudima, vremenom i resursima
Usmjerenost na usluge	Timski rad
Pregovaranje	Koordinacija s drugima
Spoznajna fleksibilnost	Emocionalna inteligencija
	Intrapersonalne vještine (upravljanje sobom, samopouzdanje)
	Prosudivanje i donošenje odluka
	Pregovaranje
	Fleksibilnost

Koristi za nastavno osoblje obrazovne ustanove

Koristi za nastavno osoblje obrazovne ustanove (kombinirano, Eyle-retal., Willis, 2002, Mc Goldrick&Ziegert, 2002, Mikelić Preradović, 2009 i drugi, te vlastiti uvidi):

- Potiče se samorazvoj, razvoj vještina poučavanja, mentoriranja, facilitiranja, odnosno primjene i kombiniranja ponajboljih elemenata pedagoških i andragoških metoda;
- Potiče se i razvoj vještina rješavanja, pronalaženja i aktiviranja potrebnih resursa te uspostavu tehničke pomoći u rješavanju stvarnog društvenog problema ili zadovoljenje određene društvene potrebe koja stvara osjećaj veće svrhovitosti, relevantnosti i vrijednosti kako svog rada, tako i samog obrazovnog procesa, vlastite ustanove, ali i općenito stvara prostor za samoostvarenje, profesionalno i društveno napredovanje, odnosno znanstveno-stručno i društveno vrednovanje i afirmaciju;
- Potiče se razvoj nastave, nastavnih metoda, raznolikost i pristupačnost za različite stilove učenja te time i ukupna atraktivnost kolegija za sljedeće generacije i različite vrste studentskih psiholoških profila čime se povećava i diversifikacija, ali i sinergija studiranja, kao i znanstveno-istraživačkog rada;
- Potiče se interes za predmet, kao i kvalitetan znanstveni i stručni rad u okviru kolegija;
- Unapređuju se odnosi i povjerenje, te ukupno zadovoljstvo studenata nastavnim osobljem;
- Omogućava uvođenje odgojnih komponenti, davanje povratnih informacija na ponašanja i stavove, generičke vještine i druge aspekte osobnog, profesionalnog i društvenog razvoja studenata, ali i nastavnog tima;

- Razvijaju se brojne vrline, promiču univerzalne vrijednosti i kvalitete kako između studenata i partnerskih organizacija i njihovih korisnika, ali i međusobno, odnosno unutar obrazovne ustanove (studenti su spremni aktivnije pomagati jedni drugima, poticati pozitivnu atmosferu u učionici, tolerirati različitosti, te preuzimati inicijativu). Cijela grupa pruža punu podršku i nagrađuje i podržava emocionalno i one koji nisu bili najbolji i one koji su bili izvrsni, netko tko napravi zadatak izvrsno u stvari postaje u tom dijelu primjer i inspiracija ostalima, talenti pojedinca postaju uistinu važni i cijenjeni u grupi. Ako netko ne napravi nešto dobro, na njegovom primjeru uče svi, ali se cijeni hrabrost istupa unatoč nesavršenstvu, doprinos grupi kroz izlaganje svoje slabosti pred grupom;
- Polaznike se potiče da uče i razvijaju vještine jedni od drugih čime se smanjuje potreba, teret i odgovornost nastavnog osoblja da nadziru procese učenja, te se oslobađa više prostora, vremena i energije za kvalitetan, kreativan odgojno-obrazovni i znanstveno-istraživački rad;
- Nastavno osoblje unapređuje i svoje vlastito zadovoljstvo kvalitetom studentskog učenja, motivacije, (samo)odgovornosti, ispunjavanja svih obveza i sudjelovanja studenata u svim aspektima provedbe kolegija uključivo i procjene ishoda učenja;
- Povećava se uspješnost i smanjuje odustajanje studenata;
- Otvaraju se novi putovi za istraživanje i objavljivanje znanstvenih i stručnih radova putem novih odnosa između fakulteta i zajednice, kao i fakulteta i uključenih partnera;
- Pružanje mogućnosti umrežavanja sa angažiranim fakultetom u drugim disciplinama ili institucijama;
- Kroz timske napore, jača predanost i konkurentnost u vlastitom znanstveno-istraživačkom radu.

Koristi za obrazovne ustanove

Gotovo većina koristi za nastavno osoblje, ali i za studente, može se prenijeti i na koristi za obrazovne ustanove. Naime, uspješnost i zadovoljstvo studenata, kao i nastavnog osoblja, izravno utječu na uspješnost i dobar ugled obrazovne ustanove.

Stoga, društveno korisno učenje donosi brojne koristi obrazovnim ustanovama koje se odluče upustiti u ovaj izazov unatoč početnim mogućim izazovima.

Ovdje svakako možemo ubrojiti:

- Osnažuje se veza s lokalnom zajednicom te stvara pozitivni utjecaj kako na ustanovu, tako i na lokalnu zajednicu koji povećava osjećaj svrhovitosti, ostvarenja misije i vizije ustanove, odnosno zadovoljstva svih uključenih, te povećavanja ugleda ustanove i njezinih djelatnika u zajednici;
- Poboljšana institucionalna predanost nastavnom planu i programu;
- Poboljšanja kvaliteta odgojno-obrazovnih i znanstveno-istraživačkih ishoda, a time i unapređena obrazovna i znanstvena reputacija ustanove;
- Poboljšano zadovoljstvo studenata s fakultetom (Eyleretal);
- Poboljšano zadržavanje učenika/studenata i povećana vjerojatnost da će učenici/studenti uspješno završiti program koji su upisali, a time i povećana uspješnost obrazovne ustanove;
- Poboljšani odnosi obrazovne ustanove i lokalne zajednice, ali i s drugim dionicima na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini jer projekti često uključuju i šire skupine dionika;
- Nove razvojne i poslovne mogućnosti koje proizlaze iz druš-

tveno korisnih projekata, suradnje s partnerima iz javnog i civilnog sektora, odnosno uključivanja zajednice, kao i suradnje različitih zajednica i interesnih skupina u okruženju i izvan njega;

- Polaznici i djelatnici ciljeve i nastojanja integriraju u širi kontekst i mogu aktivno i sustavno doprinositi ustanovi u njenom razvoju i dobrobiti doživljavajući je kao svoju (osjećaj vlasništva i povezanosti);
- Potiču se inovacije, nove perspektive, stavovi, sinergijski odnosi na svim razinama uključivo i unutar predmetna i međupredmetna, unutar sektorska i međusektorska, te generacijska i međugeneracijska suradnja i partnerstvo oko sličnih ili komplementarnih interesa, potreba, mogućnosti ili prilika;
- Povećava relevantnost i atraktivnost svojih programa, i to na dinamičan način (prateći potrebe ključnih dionika i zajednica u kojima ustanova djeluje), a time i njihova dugoročna održivost;
- Privlači kvalitetne kadrove i studente koji pokreću pozitivan začaran krug uspjeha;
- Besplatna promocija ustanove jer društveno korisni projekti predstavljaju snažan mamac za medije i kvalitetne odnose s javnošću.

Koristi za partnere društveno korisnog učenja

Centar za društveno koristan rad i društvenu akciju¹¹ kao koristi za partnere DKU-a navodi sljedeće:

- Angažman sa studentima pruža zajednicama priliku da promiču vrijednosti odgovornosti za zajednicu među studentima te pripremu za građansko sudjelovanje i angažman nakon diplome.
- Organizacije imaju priliku mentorirati i razvijati potencijalne vođe neprofitnih organizacija.
- Sveučilišna suradnja može podržati nastojanja zajednice da se bave socijalnim pitanjima i problemima pomažući izgradnji kapaciteta i pružanju resursa.
- Povećanje volonterskih resursa organizacija. Volonteri su u stanju zadovoljiti specifične ili kontinuirane potrebe organizacija i pomoći kompletnim projektima za dobrobit zajednice.
- Uključenost u život sveučilišta može podići svijest o radu i uslugama zajednice među studentima, profesorima i osobljem i veću sveučilišnu zajednicu.
- Programi eksperimentalnog obrazovanja pomažu partnerima u uspostavljanju pristupa drugim resursima dostupnim na sveučilištu i mogu poticati odnose s drugim partnerskim organizacijama.
- Pristup novim izvoru financiranja kolaborativnih projekata.

Osim toga, drugi izvori (same partnerske organizacije) navode i sljedeće koristi za partnere¹²:

¹¹ <http://sites.jcu.edu/service/pages/partners/benefits/>

¹² <https://slogatnu.com/2017/06/12/four-benefits-of-partnering-with-a-service-learning-program/>

- Širenje poruke i misije organizacije. Ponekad najteža prepreka za prevladavanje razvojnih izazova organizacija civilnog društva (OCD) jest proširiti svijest o misiji organizacije i ukazati ljudima da postoji stvarni problem koji treba riješiti. Mnogi studenti nakon iskustva DKU osjećaju snažnu povezanost s organizacijom u kojoj su služili, i nose strast za nastavkom rada i doprinosu misiji te organizacije. Za neke učenike njihovo iskustvo DKU otvara im potpuno novu perspektivu i motivaciju za posvećivanje društvenoj misiji, koja se bavi potrebama zajednice, a za koju nikada prije nisu znali ni da postoji. Drugi mogu već imati snažan osjećaj potrebe za određenom misijom, ali nakon DKU-a, bit će mnogo više spremni širiti poruku i nastaviti daljnji radna toj misiji čime se osnažuje i ostvaruje održivost organizacijske svrhe.
- Izgradnja odnosa sa sveučilištima. Dok studenti grade veze sa članovima lokalnih zajednica, udruge i drugi lokalni partneri također mogu ojačati svoje odnose s lokalnim sveučilištima. Jedan od temeljnih ciljeva Usluge učenja je premostiti praznine u razumijevanju između sveučilišne zajednice i lokalne zajednice na određenom području. Dok studenti imaju koristi od učenja o zajednicama izvan kampusa, partneri također mogu imati koristi od učenja o iskustvima i ciljevima sveučilišta i njihovih dionika. Osim toga, uspostavljanje veze s lokalnim sveučilištem daje OCD-ovima pristup drugim platformama gdje mogu predstaviti svoj rad u suradnji sa studentima. Ovdje studenti pokazuju posao koji su obavili tijekom proteklog semestra na svojim lokacijama provedbe DKU-a, a predstavnici OCD-a pozvani su međusobno se povezivati, ali i povezivati se s drugim članovima fakulteta i studentima koji mogu postati budući volonteri.
- Pristup novim perspektivama i mogućnostima. Dok društveno korisno učenje studentima donose mnoštvo različitih vještina i iskustva na lokacijama na kojima rade, ponekad je najkorisnija stvar dobiti samo novu perspektivu. Na pozicijama na kojima dugo, postaje nemoguće vidjeti stvari na koje ih vidi netko izvana, te počinjemo previđati jednostavna rješenja. Dovodeњem nove skupine studenata svakog semestra, OCD-ovi dobivaju priliku posavjetovati se iz vanjske perspektive i razmotriti svoje procese, programe i marketinške strategije kroz svježi objektiv. To je osobito korisno ako organizacija nastoji doprijeti do koledža, tinejdžerske ili mlade publike, budući da studenti

volonteri mogu pružiti uvid u to kako bi različite demografske skupine reagirali na različite pristupe.

- Poticanje interesa studenata za neprofitni sektor i društveni utjecaj. Na dugoročnijem planu, partnerstvo s programima DKU može pomoći održivost rada OCD-ova. Mnogim studentima ideja da rade u neprofitnom sektoru ili na stvaranju društvenog utjecaja nikada nije niti pala na pamet dok nisu počeli surađivati sa svojim partnerom u zajednici. Naravno, neće svaki student biti toliko oduševljen te odlučiti promijeniti put svoje karijere u smjeru društvenog utjecaja, no neki mogu odabrati da u budućnosti rade na srodnim područjima. Čak i ako studenti ne krenu s profesionalnom karijerom u OCD-u ili društvenom poduzeću, vjerojatno će biti mnogo više zainteresirani za rad tih organizacija i njihovo podržavanje u budućnosti. Teško je postati zainteresiran za nešto bez izravnog iskustva. S porastom broju studenata uključenih u DKU, OCD-ovi dobivaju više prilika za isticanje važnosti neprofitnog sektora i organizacija usmjerenih na stvaranje društvenog utjecaja.

Slika 10 – Brojne udruge u Hrvatskoj zainteresirane su za suradnju s obrazovnim sektorom u području društveno korisnog učenja. Na slici je manifestacija organizirana u sklopu Dana otvorenih vrata udruga u Gospiću u sklopu projekta Tesla za društveno korisno učenje¹³

13 <https://udruge.gov.hr/vijesti/ravnateljica-ureda-za-udruge-sudjelovala-na-sajmu-udruga-u-sklopu-projekta-tesla-za-drustveno-korisno-ucenje/4762>

Koristi za zajednicu

Iako su koristi za zajednicu velikim dijelom sadržane i u prethodnim opisima koristi za studente, nastavno osoblje, obrazovne ustanove i partnerske organizacije, cijela zajednica može iskusiti vrlo konkretne koristi od programa DKU-a koji uključuju:

- Osiguravaju se besplatni ljudski resursi za rješavanje nekih od gorućih potreba zajednice i njezinih članova čime se razvija ljudski i socijalni kapital, te unapređuje socijalna kohezija koji su bitni preduvjeti kvalitete življenja unutar zajednice;
- Potiče se kultura suradnje, društvene odgovornosti i društveno korisnog rada, te se time pokreće lančana reakcija pozitivnih društvenih promjena koja potiče animiranje i uključivanje vrijednih ljudskih resursa potrebnih za postizanje dugoročnih razvojnih ciljeva zajednice;
- Promiču se ključne vrijednosti bitne za održivi razvoj kao što su npr. solidarnost, identitet, samosvijest, društvena odgovornost, proaktivnost, itd.;
- Potiče se nova energija, entuzijazam i perspektive primijenjene na rad u zajednici;
- Potiče se uključivanje skupina u riziku: mladi, isključene skupine... koji umjesto problema postaju nositelji rješenja;
- Potiču se novi modeli suradnje zajednice kao što su javno-civilno-privatno partnerstvo, društvene inovacije, društveno poduzetništvo i održivi razvoj u koju se uključuju pojedinci, obrazovne ustanove, organizacije civilnog društva i brojni drugi partneri na međusobno poticajan i učinkovit način;
- Od problema ide se prema konkretnim rješenjima prioritetnih problema zajednice koji se rješavaju na troškovno učinkovit način angažiranje volonterskog rada, te resursa i sinergije ljudi, organizacija i zajednica;

- Potiče se prepoznavanje i aktiviranje neiskorištenih ili zanemarenih resursa zajednice na sinergijski način;
- Poboljšavaju se odnosi te društvena i ekonomska kohezija u zajednici i sveučilištima, ali i među drugim dionicima;
- Potiču se proaktivni odgovori na obrazovne, ljudske, sigurnosne, društvene, socijalne, gospodarske i okolišne potrebe lokalnih zajednica i njihovih članova;
- Omogućava energiji i entuzijazmu mladih naraštaja uključenje u stvaranju doprinosa i dobrobiti zajednice;
- Promiče vrijednosti solidarnosti, pomaganja, građanskog sudjelovanja i društvene odgovornosti među mladima, ali i drugim dionicima te se promiče volonterstvo, društveno vodstvo i osnaživanje građanskog aktivizma;
- Mnogi studenti nakon ovog iskustva okreću se doživotno društveno korisnom radu i pomaganju u zajednici, postaju trajni resurs zajednice u smislu socijalnog kapitala, te razvoja dugoročno održivog društveno korisnog rada u zajednici;
- Potiče duh društvene i građanske odgovornosti te pomiče fokus od prevelike ovisnosti o vladinim programima i altruizmu od strane sadašnjih i budućih stručnjaka, znanstvenika, poduzetnika i društvenih lidera, promiče altruizam cijele zajednice, te participativnu demokraciju;
- Stvara mogućnosti i promiče povezivanje, suradnju i partnerstvo među različitim dionicima zajednice, te učinkovito povezuje obrazovni sektor s društvom i gospodarstvom što je jedan od temeljnih ciljeva, ali i izazova obrazovnih reformi;
- Otvaraju se nove mogućnosti uključivanja roditelja i drugih odraslih osoba u podupiranje učenja studenata te rješavanju problema i potreba zajednice.

Primjeri

Brojni su primjeri društveno korisnog učenja dostupni na Internetu i literaturi. Ovdje navodimo neke koji su relevantni za predmetne studije Veleučilišta u Kninu.

Tu spadaju primjerice:

- Osmišljavanje i održavanje vrtova i hortikulturnih projekata u zajednici uključivo i u humanitarne, edukativne ili ekološke svrhe;
- Pomaganje starijima u zajednici u poljoprivrednim i stočarskim projektima kako u aspekta unapređenja proizvodnje, tako i fazi marketinga i plasmana;
- Projekti međupredmetnog učenja (npr. zadaje se projektni zadatak koji podrazumijeva primjenu znanja iz više predmeta, integriranje znanja, ali i razvoj kritičkog mišljenja usmjerenog rješavanju problema, donošenju odluka, međugeneracijskoj i međuvršnjačkoj suradnji, itd.);
- Projekti služenja i pomaganja isključenim ili socijalno ugroženim skupinama u zajednici kao način razvijanja ključnih vještina studenata kao budućeg stručnog osoblja (npr. rad s manje razvijenim OPG-ovima ili malim poljoprivrednicima i stočarima, starijim domaćinstvima, ali i kreativan rad s djecom, siromašnima);
- Istraživački projekti koji povezuju istraživače međusobno ili istraživače i poljoprivredno-prehrambeno poduzetništvo ili omogućuju testiranje i širenje inovacija i sl.;
- Međusektorski projekti koji potiču rješavanje prehrambenih i zdravstvenih problema (npr. pretilost, ovisnosti, prevenciju i rano otkrivanje bolesti, itd.) ili povezivanje poljoprivrede, ekologije, turizma, zdravstva i obrazovanja (multifunkcionalne farme);

Slika 11 - Sveučilište Chaminade u Honolulu na Havajima dobilo je 2017. nagradu za program DKU-a od strane Campus Compact-a, koalicije skoro 1.100 obrazovnih ustanova koje značajan dio svojih programa temelji na DKU programima u sektoru poljoprivrede

- Organizacija lokalnih, regionalnih, nacionalnih ili međunarodnih događanja kao što su sajmovi, konferencije, izložbe, okrugli stolovi, seminari, ljetne škole i slično na teme od interesa za studente, nastavnike, društvene partnere i obrazovnu ustanovu, odnosno zajednicu u cjelini;
- Uspostava suradnje s primjerice nacionalnim parkovima, muzejima, drugim obrazovnim ustanovama (vrtići, škole, centri za djecu s posebnim potrebama), znanstveno-istraživačkim i razvojnim subjektima u lokalnoj zajednici te razvoj zajedničkih kratkotrajnih ili dugoročnih projekata i programa suradnje;
- Podrška postojećih ili uspostava novih društvenih poduzeća bilo unutar obrazovne ustanove, bilo unutar partnerskih organizacija za promociju i razvoj poljoprivrede, stočarstva, prehrambene proizvodnje, uključivo i primjerice uspostava univerzalne kuhinje i punionice za domaće proizvode;
- Projektno utemeljeno učenje u lokalnim akcijskim grupama (LAG-ovima) kroz savjetodavni servis članovima i korisnicima LAG-ova i podršku projekata;
- Projekti unapređenja ustanove/katedre/predmeta/kurikuluma.

Primjeri DKU programa dostupni su na brojnim Internet stranicama kao što su:

Program/Organizacija	Poveznica
National Service-Learning Clearinghouse, Learn and Service America	https://community-wealth.org/content/national-service-learning-clearinghouse
Campus Compact	https://compact.org/
Vanderbilt University	https://www.vanderbilt.edu/oacs/wp-content/uploads/sites/140/101-ideas-for-SL-by-subject-area.pdf
Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu	http://inf.ffzg.unizg.hr/index.php/hr/drustveno-korisno-ucenje

Modaliteti uvođenja DKU

Društveno korisno učenje može se uvesti u obrazovnu ustanovu na više načina:

- Kao obvezna sastavnica postojećeg kolegija
- Kao neobvezna sastavnica postojećeg kolegija
- Kao zasebni izborni kolegij općenitog usmjerenja
- Kao zasebni obvezni kolegij općenitog usmjerenja
- Kao zasebni izborni kolegij povezan s određenim sektorom, kolegijem ili sl.
- Kao zasebni obvezni kolegij povezan s određenim sektorom, kolegijem ili sl.
- U klasterima postojećih kolegija
- Projekt završnog rada preddiplomskog ili diplomskog studija.

Svaki navedeni pristup ima svoje prednosti i nedostatke, ali nastavno osoblje, zajedno s ostalim dionicima trebaju procijeniti koji pristup je najprikladniji za studente, obrazovnu ustanovu, nastavno osoblje, partnerske organizacije te lokalnu zajednicu.

O potrebi uvođenja DKU-a kao obaveznog sadržaja vode se brojne debate¹⁴. Na internetu postoji i stranica posvećena ovoj debati na kojoj je u kolovozu 2018. 58% sudionika debate zastupalo mišljenje da DKU mora biti obvezni obrazovni sadržaj, a 42% da ne bi trebao biti obvezni sadržaj.

Neka istraživanja pokazuju da postoje prednosti u slučaju uvođenja DKU-a kao izbornog sadržaja, ali isto tako druga istraživanja pokazuju da je ukupno iskustvo učenja koje je proizašlo iz sudjelovanja u programu DKU-a na studente imalo puno veći utjecaj na njihovo učenje

¹⁴ <http://www.debate.org/opinions/should-service-learning-be-required-in-school>

i razvoj nego što je to imala sama prethodna naklonost ili interes za predmet. Primjerice u istraživanjuna uzorku od 756 studenata, rezultati su pokazali da:

1. Početna sklonost studenata na sudjelovanje u DKU nije imala značajan utjecaj na njihovo samo-vrednovani intelektualni, društveni, građanski i osobni razvoj postignut sudjelovanjem u obveznom programu DKU-a.

2. DKU-u skloniji učenici imali su tendenciju boljih rezultata od onih manje sklonih sukladno ocjenama nastavnika, međutim, razlika je bila vrlo mala.

3. Prethodni angažman studenata (ili njihov nedostatak) u službi zajednice na sveučilištu nije imao značajnog utjecaja na njihov vlastiti iskazani intelektualni, društveni i osobni razvoj sudjelovanjem u programu DKU-a ili na njihovu ocjenu. Učenici koji su prethodno bili angažirani u službi zajednice općenito su izvijestili o višoj razini građanskog razvoja, ali razlika je bila prilično mala.

4. Sveukupno, glavni čimbenici koji utječu na učenje i razvoj učenika od DKU-a bili su ukupni doživljaj učenja učenika, au manjoj mjeri njihov interes u predmet DKU15.

Ovo nas dovodi do zaključka da su učinci DKU-a daleko vrjedniji nego što je sama sklonost za DKU imala utjecaj na rezultate što nas navodi na zaključak da je uključ enje što većeg broja studenata, ili ako je moguće svih studenata pozitivan smjer unatoč polemikama oko modaliteta uvođenja DKU-a u obrazovne programe.

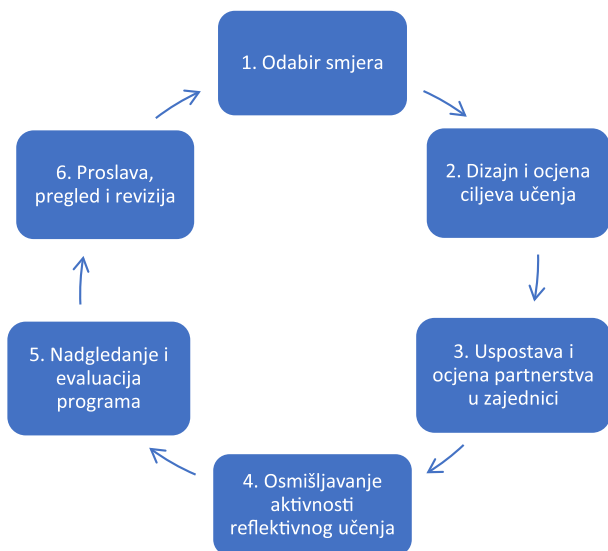
15 Chan, Ngai, Kwan, 2017, Mandatory service learning at university: Do less-inclined student-learn from it? https://www.researchgate.net/publication/321087741_Mandatory_service_learning_at_university_Do_less-inclined_students_learn_from_it

Koraci uvođenja društveno korisnog učenja

Uvođenje društveno korisnog učenja može biti pokrenuto na više načina i od više inicijatora. Ne postoji univerzalan pristup razvoju DKU-a, ali se neki koraci mogu generički opisati, dok je redoslijed i poticaj moguće locirati na različitim mjestima.

Ponekad će ideja i poticaj doći od partnerske organizacije, ponekad od lokalne zajednice, ponekad od same obrazovne ustanove, a ponekad ili vrlo često od samih nastavnika.

Prema Dr. Matt Roya u Dr. Dwight Giles koraci se mogu rasporediti u 6 faza uvođenja¹⁶:

Slika 12 – Proces uvođenja DKU-a

¹⁶ <https://compact.org/resource-posts/designing-delivering-a-service-learning-course/#1525966929725-c0f87e16-bbf3>

Svaka faza podrazumijeva postavljanje pitanja i traženja odgovora na svako od njih, po mogućnosti uz aktivno sudjelovanje svih dionika. Pitanja se tiču svake faze i uključuju:

1. Odabir smjera podrazumijeva sljedeće podkorake:
 - a. Zašto ulazim u ovo? Koji su moji osobni motivi ulaska u ovo?
 - b. Koji su ciljevi moga programa? Što sve želim postići njime?
 - c. Na kojim iskustvima ću graditi?
 - d. Koliko velik start?
 - e. Kakav start želimo (postojeći ili novi kolegij, opći ili povezan s određenom disciplinom, na prvoj ili zadnjoj godini, obvezni ili izborni, jednokratno ili više izoliranih iskustava tijekom trajanja kolegija, opcionalno iskustvo za vrijeme kolegija, integriran kroz cijeli kolegij ili glavni fokus kolegija)?
2. Dizajn i ocjena ciljeva učenja
 - a. Koje vrste učenja želimo uključiti? Dublje razumijevanje materijala? Bolja primjena koncepata i vještina? Razvoj kritičkog mišljenja? Rješavanje društvenog problema? Postavljanje vlastitih pitanja i traženja odgovora? Koji civilni ciljevi su nam relevantni?
 - b. Koje ciljeve za studente? Prilike za primjenu učenja? Prilike za refleksiju? Izgradnja odnosa? Davanje kvalitetnih povratnih informacija? Znanja i vještine povezana s disciplinom kolegija? Vještine mišljenja više razine? Temeljne vještine akademskog uspjeha? Generičke/opće vještine? Priprema za rad i karijeru? Osobni razvoj?
 - c. Koji su ciljevi partnerskih organizacija?
 - d. Koje dobrobiti za zajednicu?
 - e. Kako ćemo mjeriti?

3. Uspostava i ocjena partnerstva u zajednici

- a. Tko su inicijatori? Koje nastavno osoblje? Koji partneri? Koji studenti? Koji su njihovi ciljevi i na koji način oni mogu doprinijeti ostvarenju ciljeva? Možemo li dionike provući kroz proces privremenog ispitivanja interesa i kompatibilnosti, zatim usklađivanja, te potom posvećenosti partnerstvu.
- b. Koja je inicijativa? Da li se uklapa u ciljeve učenja? Da li se uklapa u ciljeve partnera i zajednice?
- c. Koji je utjecaj? Na studente? Na partnere i njihove korisnike? Na ustanovu, na nastavno osoblje? Na kolegij i učenje? Na zajednicu?

4. Osmišljavanje aktivnosti reflektivnog učenja (učenje koje prati promišljanje o aktivnostima, iskustvima i rezultatima kroz proces refleksije)

- a. Kada raditi refleksiju? Prije činjenja u svezi pretpostavki, nada i strahova? Za vrijeme činjenja, kroz reflektivni dnevnik, facebook grupa u svezi društveno korisnog rada? Po završetku, individualni rad, timska prezentacija, prezentacija partnerima u zajednici?
- b. S kim? Samostalno? S kolegama? S partnerima?
- c. Na koji način? Činjenje, diskusija, pisanje? Kombinacija?

5. Nadgledanje i evaluacija programa

- a. Kako provesti praćenje napredovanja prema ostvarenju ciljeva? Početi od ciljeva i vidjeti kako pratiti njihovo ostvarenje. Za svaki cilj razviti sustav praćenja.
- b. Kako evaluirati napredovanja i učenja? Koristiti uobičajene, prilagoditi postojeće ili razviti nove testove? Papir i olovka testovi? Testovi kvalitete izvedbe? Usmeni testovi? Portfelji materijala (proizvoda)? Fokus grupe, intervjui, promatranje, upitnici, dnevници, portfelj radova, dokumenti, izvješća s lica mjesta.

- c. Praćenje utjecaja?
- d. Ocjena proizvoda činjenja/učenja
- e. Ocjena procesa i rezultata refleksije
- f. Poveznica na vlastiti program obrazovanja

6. Proslava, pregled i revizija

- a. Organizacija događanja sa svim sudionicima i partnerima koji će uključiti sve korake u ovog grupi aktivnosti, zahvaliti na sudjelovanju svim sudionicima, predstaviti proizvode, rezultate i ostvarenja programa, uz moguće uključivanje javnosti i medija, organizaciju svojevrsne panel diskusije koja će omogućiti podjelu iskustava, kako onih dobrih, tako i onoga što se želi promijeniti u sljedećem ciklusu kroz refleksija na DKU i aktivnosti. Također, omogućiti daljnje njegovanje partnerstva kroz zajedničko druženje, razmjenu mišljenja i ideja te isticanje najboljih primjera kao inspiracije kroz izradu i podjelu nagrade u obliku određenih diploma, certifikata i sl.

Detaljnije o ovom koracima u video programu na engleskom jeziku dostupno je na poveznici: **<https://compact.org/resource-posts/designing-delivering-a-service-learning-course/#1525967176135-79a1b09f-1dae>**

Mnogo je načina integriranja angažmana zajednice u postojeći kolegij, ovisno o ciljevima učenja, obujmu nastave, akademskoj pripremi učenika i partnerstvu ili tipu projekta. Slijedi nekoliko općih savjeta za početak:

Jednokratni grupni društveno korisni projekti

Neki se ciljevi kolegija mogu ispuniti kada je cijela klasa uključena u jednokratni društveno korisni projekt. Pripreme se u tom slučaju mogu izvršiti prije semestra i uključiti u nastavni plan. Ovaj model pruža priliku za međusobno povezivanje fakulteta i studenata iste godine jer se stvara i dijeli zajedničko iskustvo društveno korisnog učenja. Jednokratni projekti imaju različite ishode učenja od projekata trajnog društveno korisnog učenja.

Opcionalna aktivnost unutar kolegija

Mnogi fakulteti započinju uključivanje u zajednicu s pilot projektom. U ovom obliku rada, studenti imaju mogućnost uključiti se u projekt koji se provodi u zajednici. Dio redovnog nastavnog programa zamjenjuje se komponentom koja se temelji na društveno korisnom učenju i radu u zajednici. Na primjer, tradicionalni istraživački ili grupni projekt može se zamijeniti iskustvenim istraživačkim radom ili osobnim dnevnikom koji dokumentira učenje u okviru programa DKU-a.

Obvezatna aktivnost unutar kolegija

U ovom slučaju, svi studenti su uključeni u društveno korisno učenje kao integrirani aspekt kolegija. Ovo očekivanje mora biti jasno navedeno na prvom sastanku sa svim studentima, predstavljeno u okviru nastavnog plana, s jasnim obrazloženjem koje studentima objašnjava zašto je komponenta DKU-a obvezna. Iznimke se mogu organizirati na individualnoj osnovi ili se studenti mogu prebaciti u drugu klasu. Ako su svi učenici uključeni u DKU, lakše je osmisлити program (primjerice razredne rasprave, pisanje zadataka, ispitna pitanja) koji integrira iskustvo DKU-a s ciljevima kolegija. Sastanci mogu uključivati osoblje agencije i terenske posjete. Fakulteti navode da je lakše izgraditi društvena partnerstva ako se svaki semestar uključi konzistentan broj studenata.

Akcijski istraživački projekti

Ova vrsta nastave uključuje studente u istraživanje unutar zajednice. Rezultati istraživanja dostavljaju se agenciji kako bi se mogli koristiti za rješavanje potreba zajednice. Akcijska istraživanja i participativna akcijska istraživanja zahtijevaju znatnu količinu vremena za izgradnju odnosa povjerenja u zajednici i utvrđivanje zajedničkih ciljeva istraživanja. Međutim, projekti istraživanja u zajednici mogu podržati stalne istraživačke programe fakulteta. Proširivanje ove vrste istraživanja izvan granica semestra često se pokazuje kao najbolja opcija za sve uključene.

Završni stručni projekti

Uključivanje u zajednicu odličan je način aktiviranje kumulativno stečenog znanja studenata unutar određenog područja strukete da pokaže integraciju tog znanja s temama i pitanjima iz stvarnog života. Studenti završnih godina mogu stoga istražiti načine na koji se njihova stručnost i kompetencije unutar određenog područja struke prevode u rješavanje potreba zajednice. Prethodni projekti DKU-a mogu biti temelj za pripremu studenata za ovu opsežnu aktivnost DKU-a u zajednici.

Projekti višestrukih kolegija

Projekti sudjelovanja u zajednici s jednim ili više partnera mogu obuhvaćati različite kolegije u istom semestru ili više kolegija tijekom jedne ili više godina. Ovakvi projekti moraju biti dovoljno široki da zadovoljavaju ciljeve učenja višestrukih kolegija tijekom provedbe i zbog toga mogu imati kumulativni i vrlo robustan i dalekosežan učinak na učenje učenika i razvoj zajednice. Takvi projekti mogu biti posebno prikladni za klastere kolegija ili zajednica usmjerenih učenju unutar i izvan pojedinih stručnih područja ili sljedova kolegija, primjerice u okviru glavnih stručnih kolegija, koji grade kapacitete studenata u smjeru naprednog učenja i ostvarivanja ključnih ciljeva zajednice.

Uloga nastavnika

Sadržaji i uloge dionika unutar programa društveno korisnog učenja su u pravilu standardni bez obzira na disciplinu unutar koje se eventualno DKU želi provesti. U ovom procesu, međutim, nastavnik ima posebnu važnost jer je on „ljepilo“ koje povezuje sve dionike u zaokruženu i funkcionalnu cjelinu. Iako se to naizgled može doimati i pomalo zastrašujuće jer se njegova uloga smatra vjerojatno najznačajnijom za uspjeh i neuspjeh ovog procesa, on ne mora u tom procesu biti sam, niti sav teret treba biti na njemu. Ipak, razumijevanje vlastite uloge pomaže u uspješnom obavljanju njegovih zadaća, odnosno cjelokupne uloge „facilitatora“ ili „moderatora“ procesa i iskustva DKU-a. Kao što ćemo vidjeti, i sama obrazovna ustanova, kao i partner mogu ponekad preuzeti značajan dio odgovornosti, pa i koordinacije, odnosno pomoći nastavnicima koji se ne osjećaju sigurni u sve korake procesa.

Jedna od čestih zabluda, prema prof. Mikelić Preradović (2009), koje se nastavnici moraju odmah u startu riješiti jest shvaćanje da se ECTS bodovi daju za društveno koristan rad umjesto za vidljive dokaze akademskog učenja. Prema njenom iskustvu, to je zato što društveno koristan rad, po svojoj prirodi, nije akademski rad, a uobičajena praksa jest da se ECTS bodovi daju za akademsko učenje. Međutim, u akademskom okruženju, važno je sačuvati fokus na akademsko učenje, a DKU predstavlja samo novu, drugačiju i po mnogim pokazateljima vrlo učinkovitu metodu akademskog učenja, a ne iskorak od njega.

Stoga, uloga nastavnika jest prenijeti ovo razumijevanje studentima u samom početku, ali i zajedno s njima uspostaviti okvir za uspješnu provedbu programa DKU. Zbog toga, kao što je u prethodnom poglavlju navedeno, važno je unaprijed definirati ciljeve, ali u taj proces uključiti i same studente i obrazovnu ustanovu i partnere kako bi svi razumjeli što se na kraju očekuje kao idealan ishod DKU programa i kako bi svi bili na istom brodu koji plovi prema tom cilju. Pri tome, uloga nastavnika svodi se na to da pomogne studentima definirati ciljeve učenja, te da im pomogne shvatiti koje ishode učenja se očekuje ostvariti, na koji način, te uz koje načine i instrumente praćenja i vrednovanja napredovanja, odnosno ostvarenja tih ciljeva. Na ovaj način, studenti će razumjeti svoju vlastitu odgovornost u ostvarenju ovih, akademskih ciljeva

DKU-a, zajedno s drugim korakom, ostvarenja društvenih ciljeva.

Međutim, uključivanjem trećih dionika u proces, dakle društvenih partnera i zajednice, dolazi do „umnožavanja paradigmi učenja (induktivno učenje, sinteza teorije i prakse) i tema za učenje (prednost cijelog spektra za učenje koje nudi društvena zajednica), što zahtijeva promišljeno planiranje ciljeva učenja kolegija s DKU-om (Mikelić Preradović, 2009).“

Sljedeća uloga, koja je rezultat mog osobnog iskustva, a koja se često ne uključuje u brojne programe društveno korisnog učenja je pomoć nastavnika u definiranju ciljeva i očekivanja samih studenata. Ovaj korak, po mom osobnom iskustvu, stvara najbolju priliku za dublje upoznavanje i povezivanje nastavnika sa studentima. Ova aktivnost može biti ponekad i vrlo jednostavna, kratka vježba u kojoj će kroz igru, zajedničku ili individualnu aktivnost, studenti moći artikulirati svoje dugoročne ciljeve, interese, potrebe, nade i stremljenja. Ovo može biti i obično se jednostavno ostvaruje kroz aktivnost definiranja osobne vizije i/ili misije, osobnih ciljeva i planova vezano za idealni posao ili karijeru (npr. kroz pitanje što bi radili i čime bi se bavili kad ne bi trebali brinuti o novcu), pitanja o osobnim vrijednostima, hobijima, odnosno aktivnostima koje ih ispunjavaju i čine da zaborave na vrijeme.

Ovo je prilika da sami studenti „zarone“ duboko u sebe i na jedan vrlo suptilan način ostvare komunikaciju sa svojim najdubljim potrebama, težnjama, odnosno intrizičnim (unutarnjim) motivatorima djelovanja. S druge strane, to je jedinstvena prilika da studenti podijele međusobno svoja stremljenja i ciljeve kako bi se ostvarila nova razina dubokog razumijevanja, povezivanja, međusobne podrške, socijalne sinergije i solidarnosti, ali i za nastavnika da ostvari jedinstvenu priliku dubljeg povezivanja sa svojim studentima, kako bi ih i sam mogao razumjeti, ali i učinkovito pomoći u njihovim stremljenjima kako unutar programa DKU-a, tako i izvan njega.

Posebice je ovo korisno u koraku u kojem se određuju projekti, vrste aktivnosti i društveni ciljevi DKU-a, ali i sami ciljevi učenja unutar DKU-a jer se vrlo brzo uspostavlja razumijevanje o svim koristima koje im DKU donosi u ostvarivanju njihovih najdublji potreba, interesa, težnji i ciljeva. U primjeru ispod, prikazali smo jedan primjer obrasca koji se može iskoristi za samostalno ispunjavanje, ali i kao obrazac za intervju u kojem se studenti mogu podijeliti u parove te jedne druge intervjuirati i potom predstaviti grupi što djeluje i kao izvrsna aktivnosti „probijanja leda“ u početku provedbe programa DKU-a.

PREZENTACIJSKI POSTER

Ime i prezime: Mjesto boravka:	Kontakt podaci (mobitel, e-pošta)
Koji su moji najvažniji ciljevi, potrebe i interesi u životu, učenju i/ili karijeri? Što bio volio/voljela postići da se osjećam ispunjeno?	Što najviše, a što najmanje volim/uživam raditi? Zašto?
Kad bih imao/la sav potreban novac, vrijeme, znanje, sposobnosti i resurse, posvetio/la bih se:	Moja očekivanja od programa društveno korisnog učenja? Što bih volio/voljela naučiti i/ili kakva iskustva steći?
Moja očekivanja od mojih nastavnika? Od suradnika? Koju vrst podrške i pomoći bih volio/voljela dobiti?	Moja očekivanja od mene samog/same? Kakvu vrst stavova, postupanja, te koje svoje snage, sposobnosti i talente bih volio/voljela primijeniti?

Slika 13 – Jedan mogući izgled upitnika za postavljanje pitanja o dugoročnim ciljevima, vrijednostima, interesima i potrebama, ali i očekivanjima od programa i sudionika društveno korisnog učenja

Ova aktivnost korisna je čak i kad radimo s grupama studenata koji se međusobno „dobro poznaju“ jer se vrlo brzo otkrije da i najbolji prijatelji jako malo znaju jedni o drugima i našim najdubljim stremljenjima, interesima i potrebama, posebice onome što nas raduje i ispunjava, odnosno budi strast i posvećenost bitne za ispunjenje u učenju, životu i radu.

Iako ovaj korak uzima određeno vrijeme (u optimalnom slučaju, jedno jutro ili popodne, moguće ga je vrlo uspješno smjestiti i unutar jednog ili dva školska sata, ovisno o raspoloživom vremenu, odnosno vremenu kojeg želimo posvetiti ovoj aktivnosti), njegova vrijednost je dalekosežna za sve sudionike procesa. Stoga, po mom dubokom mišljenju, iznimna šteta što se aktivnost postavljanja češće ne koristi u programima DKU-a.

Uloga nastavnika, ali u suradnji s društvenim partnerom, može osim toga uključivati i pomoć studentima u samostalnom odabiru društvenih ciljeva društveno korisnog učenja.

Studenti mogu odlučiti primjerice:

- Raditi izravno s krajnjim korisnicima (npr. s djecom, umirovljenicima), tj. s društvenom grupom do koje će doći posredstvom društvenog partnera
- Pomoći samom društvenom partneru u zadovoljavanju određene društvene potrebe upotrebljavajući svoje vještine istraživanja, planiranja i upravljanja partnerovih projekata
- Povezati društvenog partnera ili krajnje korisnike s drugim dionicima iz našeg kruga poznanstava ili sukladno našim interesima i kapacitetima razviti postojeće ili pokrenuti nove suradnje od interesa za sve uključene dionike.
- Kombinirati različite pristupe i dionike, razvijati inovativne pristupe, ideje i projekte, povezivati i promovirati projekte, aktivnosti, ciljeve i dionike kroz suvremene komunikacijske kanale kao što su društvene mreže.

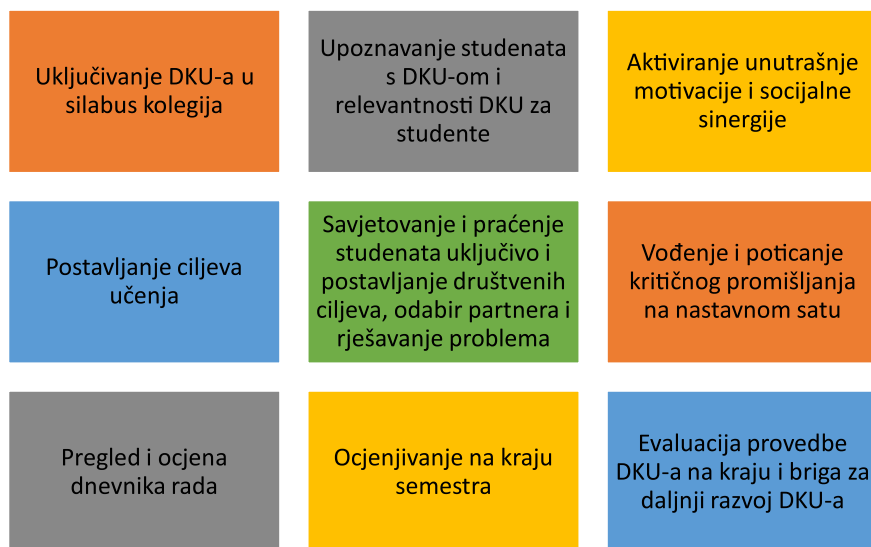
Nadalje, uloge nastavnika trebale bi obuhvaćati i sljedeće odgovornosti:

- Definiranje kriterija odabira društvenih partnera kako bi se optimizirao proces učenja i osiguralo uspješno ostvarenje ciljeva DKU-a. Jedan od kriterija trebao bi biti mogućnost povezivanja sa sadržajem kolegija jer bi kontekst morao omogućavati što izravniju primjenu stečenog, ali i daljnji razvoj znanja te vještina relevantnih za sadržaj kolegija. Primjerice, pomaganje u staračkom domu može biti relevantno za zdravstvene ili socijalne kolegije, ali pomaganje u staračkim poljoprivrednim domaćinstvima može biti relevantnije za kolegije iz sektora poljoprivrede ili stočarstva.
- Definiranje mehanizama praćenja procesa učenja koje podrazumijeva odgovarajuću kombinaciju oblika učenja i zadataka koji se moraju pažljivo razvijati kako bi se ostvarila ravnoteža ciljeva učenja i društvenih ciljeva DKU-a. Ovo podrazumijeva instrumente za

analizu i refleksiju iskustva DKU-a. Ovo se može postići brojnim instrumentima kao što su dnevnici rada, rasprave, prezentacije i izvješća koja optimalno povezuju iskustveno i akademsko učenje.

- Osmišljavanje načina podrške u provedbi DKU-a, ostvarivanju i praćenju rezultata, te razvoju vještina neophodnih za uspješan proces DKU-a. Studenti naime nemaju iskustva s ovakvim oblicima učenja, a često ni sami nastavnici. Zato je važno dobro promisliti o načinima praćenja rada te kritičkog promišljanja rada tijekom DKU-a. Ovdje je bitno naglasiti da se ovi koncepti mogu razvijati u interakciji sa studentima kako bi studenti, zajedno sa nastavnikom, kroz proces, osmislili najbolje načine učenja u kojem će student preuzeti aktivniju ulogu u procesu, a nastavnik dobiti novu, uglavnom savjetodavnu i mentorsku ulogu.

Ukratko, uloge nastavnika bi mogle biti kao u sljedećem prikazu:

Slika 14 - Ključne uloge i odgovornosti nastavnika u DKU

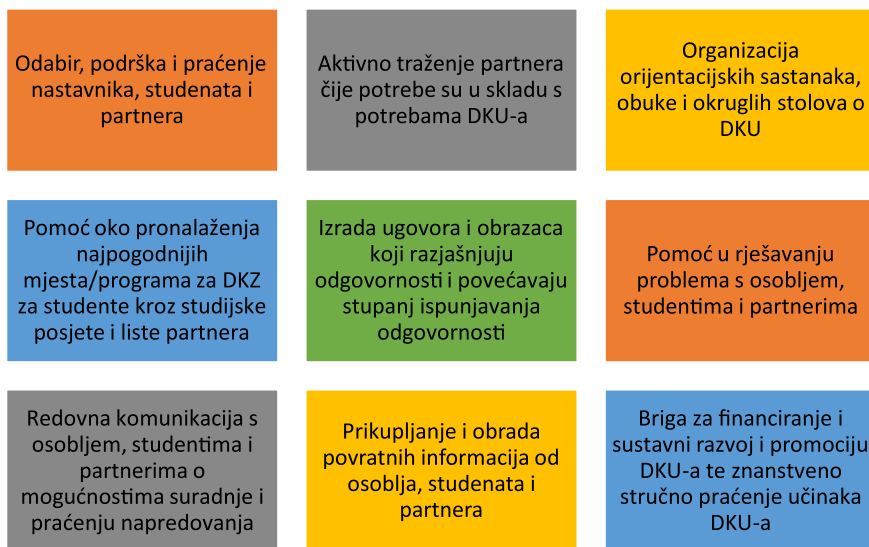
Uloga i obveze obrazovne ustanove

Uspješno društveno korisno učenje je partnerstvo između različitih dionika uključenih u program. U mnogim obrazovnim ustanovama u kojima se DKU sustavno provodi, uspostavljeni su posebni potporni uredi za osmišljavanje, provedbu, praćenje i evaluaciju programa DKU-a. U početku taj ured može zamijeniti i jedna osoba koja će se baviti koordinacijom nastojanja vezano za osmišljavanje, provedbu, praćenje i evaluaciju programa DKU-a.

Iako je u praksi ta osoba najčešće nastavnik ili stručni suradnik koji su pokretači programa DKU-a pa se često preklapaju u ulogama, poželjno je dugoročno promisliti na koji način osigurati podršku i prijenos informacija i znanja svim zainteresiranim dionicima DKU-a u obrazovnoj ustanovi. Na taj način, osigurao bi se sustavniji pristup uvođenju DKU-a, ali i njegovom daljnjem razvoju.

U minimalnom scenariju, bilo bi poželjno da obrazovna ustanova pronađe načine podrške, kako one moralne, političke (primjerice u predstavljanju projekta javnosti ili pozivanju dionika, moguće je i poželjno uključiti ravnatelja ustanove), tako i one operativno-logističke, stručne pa, ako je potrebno, i financijske. Financije, primjerice, za provedbu programa DKU nisu značajne, a najčešće nisu ni potrebne. Ipak, ako se pojavi određen trošak, besmisleno je da taj trošak podmiruju studenti (kojima se kao volonterima u društveno korisnim aktivnostima trebaju pokriti svi troškovi), a još manje nastavnik. Zbog toga, u definiranju okvira provedbe DKU-a, potrebna je i formalna podrška i uključanje obrazovne ustanove te dogovor oko modaliteta realizacije svih zahtjeva koje DKU stavlja pred sve uključene dionike.

U razvijenim sustavima, odnosno tamo gdje postoje dostatni kapaciteti, obrazovna ustanova raspoređuje dio odgovornosti i zadaća nastavnika na osoblje obrazovne ustanove, kako bi se nastavnik mogao posvetiti procesu unapređenja učenja i učinaka DKU-a. U takvim slučajevima, obrazovna ustanova preuzima sljedeće uloge.

Slika 15 - Ključne uloge i odgovornosti obrazovne ustanove u DKU

Uloga i obveze studenata

Studenti moraju biti upoznati sa svojim ulogama i obvezama prije početka programa. Kako se ne bi u startu preplašili ove perspektive ulaska u nepoznato, proces pripreme treba ukazati prije svega na koristi koje DKU donosi, ali i samo preuzimanje dodatnih uloga i obveza u njemu.

Preuzimanje odgovornosti, uloga i obaveza posebice u kontekstima koji predstavljaju stvaran svijet iznimna je prilika za stjecanje nekih od najvrjednijih znanja, vještina i kompetencija koja se traže upravo u svijetu rada i poduzetništva. Stoga, pravodobno izlaganje studenata ovakvim iskustvima jedna je od najvažnijih dobrobiti DKU-a.

Razumijevanje očekivanja koja se stavljaju pred studenta važan je dio pripreme provedbe programa DKU-a kako se student mogao planirati svoje vrijeme i resurse, ali i psihički se pripremiti za obavljanje svih zadaća koje DKU podrazumijeva.

Uloge i obveze studenata uključuju:

Slika 16 - Ključne uloge i odgovornosti studenata u DKU

Uloga i obveze partnerske organizacije

Uloga društvenog partnera je također vrlo važna u ostvarenju uspjeha DKU-a. Upravo zbog toga, potrebno je provjeriti kapacitete i usklađenost kapaciteta s ciljeva DKU-a kako bi se osigurao uspjeh u ostvarenju tih ciljeva.

Partnerske organizacije najčešće se organizacije civilnog društva, ali se u našoj praksi partnerske organizacije mogu pronaći i unutar javnog i unutar privatnog sektora. Primjerice, socijalne, obrazovne, zdravstvene, kulturne i druge ustanove, ali i tvrtke, zadruga i obiteljska gospodarstva (primjerice, poljoprivredne zadruga ili obiteljska poljoprivredna gospodarstva mogu biti izvrsno mjesto društveno korisnog učenja za studente poljoprivrede i stočarstva, kao što i određena prehrambena proizvodnja ili gospodarsko interesno udruženje proizvođača može biti

Ovo uključuje sljedeće uloge i obveze partnerske organizacije:

Slika 17 - Ključne uloge i odgovornosti društvenog partnera u DKU

Tijekom cijelog procesa važno je pratiti ispunjavanje ciljeva i očekivanja, ali i obveza i odgovornosti svih dionika, kako bi se pravodobno uočili potencijalni rizici i osigurala najveća vjerojatnost uspjeha projekta DKU. Također, ukoliko se pojave problemi, trebaju se promptno komunicirati i nastojati rješavati. U konačnici, ako se neki problemi ne uspiju riješiti ili se određeni program ne uspije realizirati kako je zamišljeno, treba biti svjestan da je i to dio projekta DKU-a te se neuspjesi ne trebaju uzimati sa strahom ili prevelikom zabrinutošću posebice ako se sva pitanja iskomuniciraju na vrijeme te iz iskustva izvuče odgovarajuća pouka i korist za sve dionike.

Vrednovanje

Vrednovanje DKU-a jedna od ključnih kritičnih točaka pripreme i provedbe programa DKU-a posebice u formalnim programima obrazovanja.

Kroz prethodna poglavlja, kao i kroz iznimno bogatu znanstvenu literaturu koja je pratila i vrednovala učinke DKU-a, jasno je da DKU kao metoda donosi brojne i raznovrsne pozitivne učinke za sve dionike DKU-a. Dakle, samo objektivno vrednovanje koncepta, unatoč nekim rijetkim kritičarima, izvjesno je egzaktno potvrđeno na dovoljno reprezentativnom uzorku da u djelotvornost i koristi DKU-a dvojbe gotovo ne postoje.

Međutim, ako se želi osigurati puna i kvalitetna primjena DKU-a, kao i njegova široka prihvaćenost u formalnom akademskom obrazovanju, DKU mora sa svim svojim specifičnostima razviti i ustaliti modele i alate kvalitetnog vrednovanja ishoda učenja povezanih s DKU-om (Steinke i Fitch, 2007). Ocjenjivanje mora biti utemeljeno na dokazu koji studenti pružaju o integraciji iskustva DKU-a sa sadržajem kolegija, a ne na dokazu o obavljenom društveno korisnom radu.

Posebice je to važno zbog toga što se najveći dio kritika visokog obrazovanja danas usmjerava upravo na tome što većina ovih programa ne uspijeva ponuditi vještine koje su najvažnije za uspjeh izvan visokog školstva kao što su kritičko mišljenje i rješavanje problema iz stvarnog svijeta. Nadalje, ocjene u visokom školstvu i drugi način vrednovanja se obično temelje na tome koliko uspješno student daje odgovore na kratka pitanja ili odabiru odgovore iz liste s više mogućnosti koji zahtijevaju malo razmišljanja višeg reda složenosti i primjenu novih rješenja (Bok, 2006). Isti autor, iako u dijelu u kojem spominje koristi od volonterstva u zajednici kao dijela programa o građanstvu i građanskom uključivanju, u poglavlju u kojem uključuje kritičko razmišljanje i rješavanje problema, DKU ne spominje (Steinke i Fitch, 2007).

Kao pedagogija, DKU uči vrstu vještina razmišljanja i primjene znanja potrebnih za uspjeh izvan akademske zajednice. Studentski proi-

zводи DKU-a, uključujući sveobuhvatne projekte i analitičke časopise, zahtijevaju demonstraciju kritičkog razmišljanja i vještina rješavanja problema u višestrukim kontekstima. Osim toga, učenje usluga često osigurava pravu ravnotežu izazova i podrške za poticanje intelektualnog rasta i razvoja (Eyler&Giles, 1999).

Procjena primjene znanja, kritičkog razmišljanja/rješavanja problema i ishoda intelektualnog razvoja koji se ostvaruju kroz DKU pružaju platformu za udaljšavanje nacionalnog razgovora od fokusa na slabosti u obrazovnom sustavu (SAD-a) prema dijalogu o tome kako graditi na njegovim snagama(Steinke i Fitch, 2007).

Vrednovanje ishoda DKU, odnosno programa u kojima se DKU koristi kao metoda učenja i poučavanja složenije je od standardnih usmenih i pismenih testova (Mikelić Preradović, 2009).

Procjena počinje s općim i specifičnim ciljevima svakog pojedinog programa koji se procjenjuje (Maki, 2004; Walvoord, 2004). Temeljem toga, mogu se definirati i specifični ishodi, kao i mjere i alati za njihovu procjenu. Za mnoge ove ishode, obrazovno osoblje razvija svoje vlastite instrumente i rubrike ocijene. Ipak, za dio ishoda, mogu se koristiti opće prihvaćeni instrumenti procjene koji se mogu prilagoditi potrebama DKU-a. (Steinke, Fitch 2007). Međutim, nužno je i proces vrednovanja staviti u realan kontekst te, iako s punom sviješću o važnosti univerzalnog i znanstveno-utemeljenog pristupa, dopustiti svim sudionicima da kroz ovaj proces prolaze organski i razvijaju sustav vrednovanja u provedivim koracima.

Stoga, sugestija je početi s jednostavnijim modelima koji se onda s vremenom mogu usavršavati do zaokruženog modela. Nepostojanje savršenog i u potpunosti i sa svih instanci prihvaćenog modela vrednovanja ne bi trebalo biti prepreka uvođenju DKU-a u obrazovne ustanove. Naime, ni sustavi vrednovanja konvencionalnih programa poučavanja nisu idealni i nailaze na brojne kritike i prijedloge izmjena, što svakako ne znači da bi trebali zaustaviti primjenu konvencionalnih metoda poučavanja dok se ne razradi model vrednovanja koji će biti konsenzusno prihvaćen do svih dionika. Upravo suprotno, općenito je prihvaćeno da tradicionalni način procjena ishoda učenja ne uspijevaju izmjeriti mnoge važne dimenzije učenja niti promoviraju djelotvorno poučavanje (Madaus&Kellaghan, 1993, Wiggins, 1989). Stoga, sve veći broj edukatora potiče razvoj i uvođenje alternativnih način ocjenjivanja – „pristupe koji izravno promatraju studentski rad i performanse na način da evaluiraju što razumiju i što mogu napraviti, kao

i kako razmišljaju i uče“ (Falk, 1994). Ovo je u skladu s tipovima obrazovanja koji pripremaju studente da „definiraju probleme, pronalaze informacije, evaluiraju alternative, kreiraju ideje i proizvode, i izmišljaju nove odgovore na zamršene dileme“ (Darling-Hammond, 1994).

U tom smislu, modeli ocjene trebaju se definirati prije početka programa i usuglasiti sa svim sudionicima. U velikom broju slučajeva, struka ističe prednost i potrebu uključivanja studenata u proces odabira kriterija, alata i rubrika ocjenjivanja DKU-a prije nego se započne program kako bi se osiguralo njihovo razumijevanje što se od njih traži, kao i njihovo „vlasništvo“, odnosno prihvaćanje rezultata (Cumbo i Vadeboncoeur, 1998, Mikelić Preradović, 2009). Potonja autorica sugerira razradu projekta kojeg bi studenti procijenili kao idealan i određivanje kriterija na osnovu opisa tog idealnog projekta.

Neke druge preporuke u razvoju instrumenata vrednovanja uključuju (prilagođeno prema Mikelić Preradović 2009 i Steinke i Fitch, 2007):

- Esej, seminar ili dnevnik rada kao način uvida u stupanj povezivanja aktivnosti DKU-a sa sadržajem kolegija uz redovno (tjedno!) davanje povratnih informacija kako bi studenti kroz proces razvijali vještine kritičkog promišljanja;
- Koristiti dva ili više alata ocjenjivanja na kolegiju;
- Primjena subjektivnih metoda procjene nije bauk jer se iste koriste i ocjenjivanju kod tradicionalnih kolegija;
- Fokus nije na količini sati provedenih u programu DKU već na procjeni usvojenog znanja, ali i razvijenih novih vještina, uvida i stavova;
- Korištenje standardnih načina i skala procjene koji se koriste za procjenu vještina kritičnog razmišljanja, protokola za rješavanje problema, intervju, mjera i skala intelektualnog razvoja, kognitivnog učenja, kao i drugih kvalitativnih alata tamo gdje za to postoji odgovarajući kapacitet.

Jasno je da će vrednovanje u početku predstavljati izazov, ali s odgovarajuće dostatnom pripremom, pa makar i u početku s očekivanim suboptimalnim aspektima uvođenja DKU-a, rizici su vrijedni svakog truda. Naime, prepoznajući sve vrijednosti koje DKU donosi svim dionicima, odnosno samom obrazovnom procesu i njegovim ishodima,

odgađanje njegovog uvođenju u obrazovnim ustanovama izvjesno je veći gubitak od eventualnih problema izazvanih primjenom nedovoljno savršenih i usuglašenih načina i alata vrednovanja. Zbog toga, sugeriramo ustrajavanje u procesu dinamičnog uvođenja DKU-a gdje god za to postoji minimalan potreban kapacitet.

Zaključak i preporuke za dalje

Društveno korisno učenje je višestruko vrijedno za sve dionike. Iako je hrvatski obrazovni kontekst često nezahvalan za iskorake u pravcu primjene novih modela odgojno-obrazovnog rada, DKU kao model funkcionira u Hrvatskoj i sve se više razvija. Rezultati koje DKU pokazuje diljem svijeta ukazuju na činjenicu da se radi o programu koji treba dinamično nastaviti razvijati, ali i pratiti i optimirati kako bi se osiguralo ostvaranje željenih pozitivnih učinaka na sve i na zajednicu u cjelini.

Ovaj priručnik namijenjen je dionicima Veleučilišta u Kninu kao vodič u pripremi, razvoju, praćenju i optimiranju programa DKU-a u okviru EU su-financiranog projekta MA-DA Mladi A Društveno Angažirani čiji je cilj uvesti program DKU-a u tri odabrana kolegija.

Kroz projekt se paralelno provode aktivnosti izgradnje kapaciteta dionika za participativan proces rada na razvoju programa DKU u okviru programa poljoprivrede, stočarstva i prehrambene proizvodnje. U proces su uključeni projektni partneri i ciljane skupine koji su iznimno zainteresirani za sudjelovanju u projektu.

Stoga, ovaj priručnik je zamišljen kao dinamični i prilagodljivi dodatni materijal za podršku ovog vrijednog nastojanja koji će se po završetku projekta moći obogatiti novim vrijednim materijalima proizašlima tijekom razvoja i provedbe pilot programa DKU-a u okviru Veleučilišta u suradnji s projektnim partnerom i drugim dionicima projekta (lokalnim udrugama kao potencijalnim dodatnim društvenim partnerima, ali i obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima i drugim dionicima koji su već u ovoj fazi iskazali interes za uključenje kao što je primjerice Nacionalni park Krka koji razvija svoj program društveno korisnog rada koji se idealno nadovezuje na ovaj projekt).

Na ovaj način, stvaraju se realne pretpostavke za održivost rezultata projekta, a posebice održivost programa društveno korisnog učenja za sve dionike.

Literatura

1. Astin, Alexander W.; Vogelgesang, Lori J.; Ikeda, Elaine K.; and Yee, Jennifer A., "How Service Learning Affects Students" (2000). Higher Education. <https://digitalcommons.unomaha.edu/slcehighered/144/>
2. Bandy, J., Ways to Integrate Community Engagement into an Existing Course, Center for Teaching at Vanderbilt University, <https://www.uhd.edu/community-engagement/PublishingImages/Pages/Curriculum-Support/Integrating%20Community%20Engagement%20into%20an%20Existing%20Course.pdf>
3. Bok, D. (2006). Our underachieving colleges: A candid look at how much students learn and why they should be learning more. Princeton, NJ: Princeton University Press Cumbo, Kathryn Blash and Vadeboncoeur, Jennifer A., "What are Students Learning?: Assessing Service Learning and the Curriculum" (1998), <https://digitalcommons.unomaha.edu/slceslgen/32/>
4. Bryant, S. M. and Hunton, J. E. (2000). The use of technology in the delivery of instruction: implications for accounting educators and education researchers. *Issues in Accounting Education*, 15(1)
5. Darling-Hammond, L., ed. (1994). *Professional Development Schools: Schools for Developing a Profession*. New York: Teachers College Press.
6. Dunn, A.W., *Community Civics and Rural Life*, Boston, 1920, https://books.google.hr/books?id=D3sazUSG-eYC&pg=PT56&lp=PT56&dq=Dunn,+A.W.,+Community+Civics+and+Rural+Life,&source=bl&ots=9HEDmtOLrr&sig=6Tlibm0Hb1fwNNN5VoRdc-gUH_8w&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwjFyta8_PncAhWKaIAKHU47BocQ6AEwBHoECAYQAQ#v=onepage&q=Dunn%2C%20A.W.%2C%20Community%20Civics%20and%20Rural%20Life%-2C&f=false
7. Eyler, J and Giles, D.E. Jr, *Where's the Learning in Service-Learning?*, San Francisco: Jossey-Bass, 1999
8. Falk, B. (1994). How assessment supports teaching and learning: A look at the Primary Language Record. *The Educational Forum*
9. Madaus, G. F., & Kellaghan, T. (1993). Testing as a mechanism of public policy: A brief history and description. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*,

10. Maki, P. L. (2004). *Assessing for learning: Building a sustainable commitment across the institution*. Sterling, VA: Stylus
11. McGoldrick, M. and A. Ziegert, Eds. (2002), *Putting the Invisible Hand to Work: Concepts and Models for Service Learning in Economics*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
12. Mikelić Preradović, Nives, *Učenjem do društva znanja – Teorija i praksa društveno korisnog učenja*, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 2009.
13. Mikelić Preradović, Nives, *Društveno korisno učenje*, predavanje FER Zagreb, 2017., http://www.ieee.hr/_download/repository/Europe_Engage_IEEE.pdf
14. Nieboer, Ruth A., Arthur Dunn: *CivicVisionary from the Heartland*, Annual Meeting of the National Council for the Social Studies, San Antonio, TX, Nov 16-19, 2000, https://archive.org/details/ERIC_ED448090
15. Rama, D. V., Ravenscroft, S. P., Wolcott, S. K., & Zlotkowski, E. (2000). *Service-learning outcomes: Guidelines for educators and researchers*. Issues in Accounting Education
16. Sigmon, Robert L. *Service-Learning: Three Principles*, Synergist, National Center for Service Learning, ACTION, Spring 1979
17. Steinke, P., & Fitch, P. (2003). Using written protocols to measure service-learning outcomes. In Billig, S.H., & Eyler, J. (eds). *Deconstructing service-learning: Research exploring context, participation and impacts*
18. Walvoord, B.E. (2004). *Assessment clear and simple: A practical guide for institutions, departments, and general education*. San Francisco: Jossey-Bass
19. Willis, R. (2002). The economic approach to service learning: Ten simple guidelines. In McGoldrick, M., and A. Ziegert (Eds.) *Putting the Invisible Hand to Work: Concepts and Models for Service Learning in Economics*. Ann Arbor: The University of Michigan Press
20. Wiggins, G. (1989), *Teaching to the (authentic) test*, Educational Leadership

Za više informacija o EU fondovima:
www.strukturnifondovi.hr
www.esf.hr

Nositelj projekta:

Udruga «Žena» Drniš
Postolarska 3, 22 320 Drniš
Tel/ Fax: 022/ 887 944
E-mail: udruga.zena1@si.ht.hr
Web: www.zena-drnis.com

Partner:

Veleučilište Marko Marulić
Krešimirova 30.
22 300 Knin
Tel: 022 664 450
fax: 022 661 374
E-mail: info@veleknin.hr
Web: www.veleknin.hr

VRIJEME PROVEDBE: 20.03.2018. do 19. 09. 2019.
Ukupan iznos projekta: 899.108,92 KN
Iznos EU potpore: 764.242, 58 KN
Sufinanciranje Ureda za udruge Vlade RH: 134.866, 34 KN